ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ԱՅԲՈՒԲԷՆՔ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ

«Բանասիրութիւնն այն գիտութիւնն է որ ամենէն աւելի կ'օժանդակէ Լեզուաբանութեան, և ասոնք ա'յնչափ լը-ծորդուած են իրարու, որ երբեմն մին կը գործածուի միւսին տեղ»։

ՄԱՐՈՒԶՕ, Լեզուաբանութիւն

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
1928

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ՅԱԿՈԲԱՅ ԱՇԸԳԵԱՆ ԿԵՍԱՐԱՑԻՈՅ

(1819 - 1887)

Numérisé par CDMF (PP) 2013

ՑԱՌԱՋԱԲԱՆ

«ԸՆԹԱՑՔ Ի ԳՐՈՑ ԲԱՐԲԱՌ»ի Գ տարին կարդացող աշակերտները, ըստ բաւականին զարգացած ըլլալով դասական հայերէնի ուսման մէջ, կ'արժէ որ լեզուին զուտ բերականական կանոններուն հետ՝ նկատի ունենան նաեւ լեզուաբանական ա'յն տարրերը, ըսել կ'ուզենք ձայնաբանական, ձեւախօսական, բառագիտական եւ ստուգաբանական ա'յն երեւոյթները, որոնք ամէն լեզուներու յօրինուածքին մէջ կը դիտուին մասնաւոր հետաքրքրութեամբ։

Որպէս զի հայ ուսանողը փոքր ի շատէ ընտելանայ իր լեզուին ներքին յատկութիւններուն՝ կարեւոր համարեցինք Գ Տարւոյ ընթերցուածներու հատորին կցել սոյն փոքրիկ Զեռնարկը, այբուբէնական դասաւորումին համաձայն՝ «ԱՅԲՈՒԲԷՆՔ ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ» անունը տալով անոր։ Զենք կարծեր որ յաւակնոտ թուի այս տիտղոսը չնչին աշխատանքի մը համար, ուր լեզուաբանական կամ բանասիրական նախագիտելիքներ միայն կ'աւանդուին ուսանողին, եւ այն՝ ցիր ու ցան կարգի մը վրայ։ Նիւթին ամբողջութիւնը չ՝ տրուածը, այլ ծանօթութիւններու շարք մը, ըստ կարելւոյն ստոյգ տեսութիւններու վրայ հիմնուած։ Ստուգաբանութեանց մեծագոյն մասը կը պարտինք այն լեզուաբաններուն եւ բանասէրներուն (Hubschmann, Meillet և ուրիշներ) որոնք իրենց գիտական հետազօտութեանց առարկայ ըրած են մեր լեզուն ա'յնքան բարձր հեղինակութեամբ։

Մեր սոյն Զեռնարկին, ինչպէս կը տեսնուի, համեմատութեան եզր կամ կռուան ընտրած ենք յունարէն լեզուն մասնաւորապէս, վասն զի հելլենիստիկ լեզուին ու մատենագրութեան մեր հին գրականութեան վրայ ըրած ազդեցութիւնն ու անոր հետ ունեցած աղերսը՝ շա'տ աւելի իրաւունք կու տան մեզի, բաղդատմամբ ուրիշ դրացի լեզուներու (պարսիկ, ասորի, եւայլն) յոյնին համեմատութիւնը դնել առաջին կարգի վրայ։

Հարկ չկայ ըսելու որ այս նոր դասաւանդութիւնը անհրաժեշտ պիտի դարձնէ հայերէնի Ուսուցչին համար՝ յունարէնի գէթ տարրական ծանօթութիւնը ունենալ, որպէս զի կարենայ սորվեցնել ուսանողին յունարէն բառերու ընթերցումը, յոյն եւ հայ տառերու զուգադրութիւնը, տառադարձութեան օրէնքը, ստուգաբանական փոխառութիւնները, եւլն։ Առանց այդ նախապատրաստութեան՝ որ ի հարկէ կը պարտադրուի Ու-

Numérisé par CDMF (PP) 2013

սուցչին՝ մեր Զեռնարկը չի կրնար անշուշտ ծառայել իր համեստ նը-պատակին, ըստ ինքեան շա՛տ թերի գործիք մ'ըլլալով արդեն՝ բարբա-գոյն գիտութեան մը գաղտնիքները պարզելու համար։

Մենք մեր կողմէ դիւրացուցած ըլլալ կը կարծենք նախադասի այդ դժուարութիւնները, գործին սկիզբը զետեղելով Ա. եւ Բ. Տախտակները, որոնցմէ Ա.ը կը պարունակէ հայերէն այբուբենին յ-ոյ-ն-ե-ր գրերը, յոյն եւ դասին (եւրոպական) գիրերու բաղդատական ցուցակով, որմէ կը տեսնուի՝ թէ մեր այբուբենին ո՛ր գիրերը կը համապատասխանեն վերիններուն, եւ թէ ո՛ր հնչիւնները յատուկ են մեր լեզուին։ Բ. Տախտակը կը ներկայացնէ մեր այբուբենին յ-ոյ-ն-գ-ե-ա-ն գրչէը, այսինքն՝ խօսելու բնական գործիքին շնորհիւ՝ ձայնաւորներու և բաղաձայններու արտաբերած կամ յօդաւորած հնչիւնները, որոնք մեր ականջին վրայ կը տպաւորուին իրենց սեպհական դրոշմներովը, եւ ըստ այնմ կը դասաւորուին արդի լեզուաբանութեան ճշդումներուն համաձայն։—Իսկ Գ. Տախտակը ն-դ-ե-ր-գ-ա-ն լեզ-ն-ե-ր-ն-ն է իր գլխաւոր ճիւղաւորումներովը, ուր Ն-ոյ-ե-ր-ն-ը ասիպուած են նշանակել զարտուղի դիրքով մը, յոյն՝ իրանական եւ ազգ լեզուներու հետ իր ունեցած աւելի կամ նուազ խնամութիւնը ցոյց տալու համար։ Այդ աստիճ լեզուաբանական նախագիտելիքներ ալ առանցուած են ուսանողին, երկու գլխակարգութեանց ներքեւ։

ԱՅԲՈՒԲԵՆԻ դասերուն մէջ ընդհանրապէս Տառադարձութեան օրինակներ տալով հանդերձ՝ կարգ մը գ-ա-գ-ա-ն-ք-ն-ե-ր-ն-ն-ե-ր ալ դրած են՝ պարսիկ կամ պահլաւ եւ ասորի լեզուներէ, յայտնի լեզուաբաններու հետեւողութեամբ, ինչպէս ըսինք վերեւ, եւ հազիւ մէկ քանի բառեր տեղ տեղ համարձակած են ստուգաբանել մեր կողմէ։

Թերեւս աւելորդ չըլլայ դիտել տալ հոս՝ թէ այս լեզուական ն-գ-ա-կ կամ ն-ն-գ-ա-կ փոխառութիւնները, որոնք բաւական ստուար թիւ մը կը կազմեն մեր լեզուին մէջ, շատերու ա՛յնպէս կարծել կուտան՝ թէ Հայերէնը մուրացածոյ լեզու մըն է իր կազմին մէջ։ Պէտք է ըսել սակայն՝ որ այդ ն-գ-ա-կ փոխառութիւնները մեր պատմական անցեալին վրայ տպաւորուած հետքեր են դրացի զօրաւոր ազգերու ազդեցութեան շնորհիւ, բայց կամ նաեւ ն-ն-գ-ա-կ փոխառութիւններ՝ որոնք տոհմային լեզուին վաղնջական տարրերն են, նախնական խորունկ խնամութիւններու յայտարար նշաններ, որոնցմով մեր ցեղին հնութիւնը պիտի կրնայ ճառագայթել իրականութեան մէջ, եթէ օր մը լեզուաբանական գիտութիւնը յաջողի արթել իր բազմապտղ կայը՝ ցորենն ու յարդը իրարմէ զատող հնձանոցին ներքեւ։ Մնաց որ՝ լեզուի մը հսկան մնալը կը կազմեն ո՛չ

Numérisé par CDMF (PP) 2013

այնչափ բառերը, որչափ Քերականութիւնը՝ որով բարբառի մը ինքնուրոյն հանգամանքը կը շեշտուի, եւ այս տեսակէտով՝ Հայերէնը արդի իսկ առանձնայատուկ լեզու մը համարուած է գիտունների մէջ, Հնդեւրոպական ընտանիքին մէջ։

Գալով մեր լեզուին Ունքանոն փոխոխումներուն, որոնց շնորհիւ միեւնոյն բառը զանազան նշանակութիւններ ալ կրնայ ունենալ, երեւոյթներ են որ մեծ կարեւորութիւն ունին լեզուին պատմութեան վերաբերմամբ. բայց որովհետեւ շատ անգամ խաթուսիկ նշմարներ կրնան տալ անոնք, որ՛ն է, լեզուաբանական հետազօտութեանց մէջ, այնքան չվրիպեցնել Նշանոնը կամ Նշանաբանութիւն (sémantique կամ sémasiologie) կոչուած ուսումը՝ որ կը մնայ բառի մը նախնական կամ նիւթական իմաստը իր բառոյական, փոխաբերական, եւայլն առումներովը՝ ձշգրիտ կանոնի մը հանածայն, որպէս զի կանխայական ենթադրութիւններով չորորուիլ՝ կամ Դատաբանելը տեսչին չտարուիլ յումպիտս։ Այս մասին՝ տեղը չէ որ երկարենք մեր խօսքը. կը բաւականանք միայն՝ զգուշանալով անձնապէս եւ զգուշացնելով ուրիշներն ալ, զոր օր. Հայերէնը Հայերէնով Դատաբանելն, եւ կամ մերձաւոր հնչիւններու լոկ նմանութենէն օգտուելով՝ օտար բառ մը մերինին հետ նոյնացնելու խաթկանիին, եւայլն։ Պիտի կրնանք ասիայն, լեզուաբանական կամ բանասիրական տուեալներու համաձայն, վստահիլ փորձ ի շատ՝ թէ սխալ մը գործած չենք ըլլար, եթէ — մեկոյի թողով յայտնապէս օտար ու փոխառեալ բառերը — մե՛ր իսկ բառերուն փոխոխ հնչիւնները աչքի առջեւ ունենալով՝ որոշ երեւոյթներ ուզենք գնել տնմանային լեզուի կազմուածին մէջ։ Օրինակով խօսինք. երբ կը տեսնենք մեր Վեց թիւը Վեշ եւ Վըշ ձեւերուն փոխուած՝ «Վեշտասան» եւ «Վըսուն» թիւերուն մէջ, չենք տարակուիր թէ՝ թէ միեւնոյն բառն է որ կը խօսի մեզի հետ, եւ չենք սխալիր։ Թերեւս նո՛յնչափ կարելի պիտի ըլլայ վստահիլ, եթէ «Զգօն» գիրքի «Դերձանել հագրոնոն և դրձին» խօսքը (էջ 220), զոր այնպէս կրկնուած կը գտնենք Ոսկեբերանի Երայեցւոց Թուղթին մեկնութեան մէջ (Ոսկ. Մեկն. Թղթ. Պօղոսի, Բ. էջ 556) «զանդերձն եւ զանդրդեալ և զանդրձն զարդ ունիցի յանձին» բառերով, խորհիլ տայ մեզի՝ թէ այս երեք բառերու արմատները նո՛յն կրնան ըլլալ, հնչաբանական փոխոխման շնորհիւ ընդունած ըլլալով իրենց վրայ իմաստի կամ նշանակութեան որոշ տարբերութիւններ։ Այս եւ այսպիսի պարագաներու մէջ՝ Զանքանոնութիւն եւ Նշանաբանութիւն հարկ է որ օժանդակեն մեզի՝ ամէն կասկած փարատելու չափ, նոյն իսկ համարձակութիւն տալով՝ որ այդ երեքին վրայ աւելցնենք նաեւ նոյն ի-

Numérisé par CDMF (PP) 2013

մասները շօշափող նպերա, բարյր, ամբարտաւան, ամբարտակ բառերն ալ(*). եւ ո՛չ այլապէս միայն, այլ եւ, երբ ենք-ենալիր, կը փորձուին, ինչ մըն ալ առաջ երթալով, սոյն բառախումբին ցօրդեր նաեւ Եկեղիկի Վերոյ բայը(**), զոր Փարպեցին ալ կը գործածէ իր Պատմութեան մէջ գրելով. «ի մէջ անցեալ ուրացութեամբ Վերոյին» (էջ 335). «ի մէջ անցեալ փերեն-երոյին» (էջ 512)։

Ըսի՛նք երբ ենք-ենալիր, եւ կ'ըսենք՝ ո՛չ իբրեւ ձեւ բանի, այլ այն բանաւոր տարբերութեամբ՝ թէ լեզուաբանական ստուգութիւնը կրնայ խուսափիլ մեր աչքէ գիտութենէն, որուն վարկածները կեղծարար են ու կը մնան շատ անգամ. եւ ո՞վ չի գիտեր՝ թէ բաղձացուած «-ոյ-ք-ան-ոյն-» վաւերական կնիքը կը զրացուի ինքինին, եթէ բախտացի հաւանականութիւններով միայն ուզենք գոհանալ։

Դասնալով մեր ներկայ Դասագիրքին, ուրախ պիտի ըլլանք՝ եթէ անոր պակասաւոր կողմերը ներողամտութեամբ դիտուին, եւ անոր ամփոփ ծանօթութիւնները օգտակարապէս կարենան ուսանողներուն նախաձաշակը տալ այն գիտութեան՝ որ դեռ նոր է մեր մէջ։ Յայտնենք նաեւ՝ թէ տեսած ենք փորձով որ առնազարակ դասական հայերենի ոյժ ու ցանկաք ուսուցումին նանկիպ անտարբեր մնացող աշակերտները մասնաւոր հաճոյքով հետեւած են միշտ սոյն դասերուն, եւ ատով գիտակցութիւնն ունեցած են միրելու ջրոյրը, որ, ուշ կամ կանուխ բանասիրական ուսման առարկայ դառնալով մեր բարձրագոյն դպրոցներուն մէջ, պիտի կրնայ արժեցնել իր գոյութեան իրաւունքը աշխարհաբարին մօտ, որպէսզի ալ նոր լեզուի մը գործնական դերը տրուած ըլլայ արդէն այս վերջինին. փասն զի կարելի չէ ուրանալ հինին կարեւորութիւնը, յանուն հայ գրական արուեստին եւ յանուն հայ բանասիրութեան։

Ե. Ե. Դ.

(*) Ուսանողը պիտի տեսնէ յառաջիկայ դասերուն մէջ, այլ եւ այլ համիմաստ բառերու վրայ, ա=ե, ն=ձ, s=ն, բ=պ, պ=վ եւ ուրիշ տաւերու բնական լրծորդութիւններ ձայնաբանօրէն։

(**) «Եւ արդ մի՛ ինչ վերոյեցին որ արարածոց երկիրպագանեն՝ թէ զաստանայի գիամս ոչ աւնիցեն» (էջ 109)։ Մեզի կը թուի՝ թէ տեղւոյն վրայ «պարծիլ» նշանակութեամբ պէտք է թարգմանել այդ բայը, թէեւ Հայկազեանն Բառգիրքը *խայտալ* կամ *պարել* իմաստը կուտայ անոր։ — Փութա՛նք, միւս կողմէ, դիտել տալ՝ թէ տարբեր արմատի մը պէտք է պատկանի **ջանչ** կամ **ջրջան** նշանակող մեր «վերեց» բառը. ինչպէս **պարտ**, **պարտութիւն** բառերն ալ, նայելով իրենց ներհակ իմաստին, ի մարկէ դուրս կը մնան *պարծելու* կամ *հպարտանալու* հանգամանքը ցուցադրող մեր բառախումբէն։ Բաղդատական լեզուաբանութեան գործն է անշուշտ լուսաբանել այդ նմանանունական երեւոյթները, որոնք սակաւաթիւ չեն ամէն լեզուներու մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

ՆԱԽՆԵԱՑ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՄԵՐ ԱՅԲՈՒԲԷՆՔԻ ՄԱՍԻՆ

«[Ս. Մաշթոցի] զամենայն ընտութիւնս նշանագրոցն՝ զնրբագոյնսն եւ զկարճն եւ զերկայնն, զառանձինն եւ զկրկնաւորն միանգամայն յօրինեալ եւ յանկուցեալ, ի թարգմանութիւն դառնային [աշակերտին]»։

ԿՈՐԻՒՆ

Երանելին Մաշթոց հանդիպեցուցաներ զհայերեն աթութայսն ըստ կարգման սիզովբայիցն Յունաց, ստեպ հարցմամբ եւ ուսանելով ի սուրբ Կաթողիկոսեն Իսահակայ զաթութայիցն գաղափար ըստ անսայթաքութեան Յունին»։

ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻ

«[Ս. Մեսրոպ] եստեղծ զնշանագիրս մեր, հանդերձ Հռուփանոսիւ կերպաձեւեալ զգիրն առձեռնպատրաստ, փոխադրելով զհայերեն աթութայսն ըստ անսայթաքութեան սիւզոբայիցն Հելլենացւոց»։

Մ. ԽՈՐԵՆԱՑԻ

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ա. ՏԱԽՏԱԿ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԱՅԲՈՒԲԵՆՔԻ ՁԱՅՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հայ	Ցոյն	Լատին	Հայ	Ցոյն	Լատին
Ա ա	Α α (ա՛լֆա)	a	Մ մ	Μ μ (մի)	m
Բ բ	Β β (վի՛դա)(*)	b	Յ յ	—	j
Գ գ	Γ γ (գա՛մմա)	c(g)	Ն ն	Ν ν (նի)	n
Դ դ	Δ δ (տէ՛լդա)	d	Շ շ	Ξ ξ (քսի)	x
Եւ եւ	Ε ε (էփսիլո՛ն)	e	Ո ո	Ο ο (օմիկրո՛ն)	o
Զ զ	Ζ ζ (զի՛դա)	z	Չ չ	—	—
Է է	Η η (է՛դա, ի՛դա)	é	Պ պ	Π π (պի)	p
Ը ը	—	—	Ջ ջ	—	—
Թ թ	Θ θ, ϑ (թի՛դա)	th	Ռ ռ	Ρ ρ	r
Ժ ժ	—	(j)	Ս ս	Σ σ, ς (սի՛գմա)	s
Ի ի	Ι ι (իո՛տա)	i	Վ վ	—	v
Լ լ	— (λ)	l	Տ տ	Τ τ (թաՓ)	t
Խ խ	— (χ)	(ch)	Ր ր	Ρ ρ	(r)
Ծ ծ	—	—	Ց ց	—	—
Կ կ	Κ κ (կա՛ппա) k=q=c		Ւ ւ	Υ υ (իփսիլո՛ն)	v=u
Հ հ	՝ (տասի՛ա) հա՝ շունչ h		Փ փ	Φ φ (ֆի)	ph=f
Ձ ձ	—	—	Ք ք	Χ χ (հի, խի)	ch=q
Ղ ղ	Λ λ (լա՛մտա)	(l)	—	Ψ ψ (փսի)	—
Ճ ճ	—	—	—	Ω ω (օմէ՛գա)	—

(*) Ուսանողին շփոթութիւն չպատճառելու համար՝ յոյն այփաբեթի գիրերուն ենչիլիներ արեւմտեան արտաբերումով նշանակած ենք։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Բ. ՏԱԽՏԱԿ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԱՅԲՈՒԲԷՆՔԻ ՁԱՅՆԱԿԱՆ ԱՐԺԷՔԸ

ՄԻՋԱԿ	ԼԵՐԿ կամ ՆՈՒՐԲ	ԹԱՒ կամ ԽԱԺ	ԱՐՏԱԲԵՐՈՒՄ կամ ՅՕԴԱՒՈՐՈՒՄ	
բ	պ	փ	Շրթնային	Պայթուցիկ (explosive)
գ	կ	ք	Կոկորդային	
դ	տ	թ	Ատամնային	
ձ	ծ	ց	Ատամնային սուլող	Սղկաձայն (fricative)
ջ	ճ	չ	Քմային շչող	

Սուլող տառեր, ս, զ
Շչող տառեր, շ, ժ
Կոկորդային շչող, խ (*և* ղ *արդի հնչումով*)
Հագագային, հ (*և* յ *արդի հնչումով*)
Շրթնային, վ (= ւ)

Նայ տառեր { *լ, ղ, ր, ռ (լեզուային)*
ն (ռնգային)
մ (շրթնային)

Կէս-բաղաձայն կը նկատուին յ *և* ւ *գիրերը.*
Բուն Ձայնաւորներն են. ա, ե, է, ը, ի, ո.
Բուն երկբարբառներն (diphtongues) *են.* աւ (=օ), իւ (*իբրև ֆր.* u), ու (*լտ.* u)։
Իսկ ուր որ երկու ձայնաւորներ կը պահեն իրենց սեպհական ձայնը, ինչպէս են աւ, եւ, իւ, *տիրապէս երկբարբառ չեն նկատուիր։*

Numérisé par CDMF (PP) 2013

ա) ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔՆԵՐ

1. Լեզուաբանութիւն (Linguistique) կը կոչուի այն գիտութիւնը՝ որ կ'ուսումնասիրէ լեզուի մը կազմիչ տարրերը և այդ տարրերուն փոփոխ ձևերը, ընդհանրապէս հիմնուելով Բաղդատական Քերականութեան վրայ։ Իսկ Բանասիրութիւնը (Philologie) իրեն առարկայ ունի մասնաւորապէս հին քնագիրներու ուսումնասիրութիւնը, և լա՛ւ հասկնալու համար զանոնք՝ բանասէրը ո՛չ միայն պէտք ունի տեղեակ ըլլալու լեզուներու ուսման, այլ և հին քաղաքակրթութեան ակնյայտնի արդիւնքներուն՝ պատմութեան, գրականութեան, արուեստին, և այլն։

— Ըստ այսմ՝ թէև լեզուաբանին ու բանասէրին աշխատանքները կը տարբերին իրարմէ, բայց ո՛չ լեզուաբանը կրնայ անգիտակ ըլլալ Բանասիրութեան հաստատած իրողութիւններուն, և ո՛չ ալ բանասէրը կրնայ անտեսել Լեզուաբանութեան մեթոդով ձեռք բերուած ստուգութիւնները։

2. Լեզուի մը կազմիչ տարրերն են՝ Ձայնաւորներն ու Բաղաձայնները իբրև բառեր, որոնց փոփոխումներու ուսումը կը կոչուի Ձայնաբանութիւն կամ Հնչաբանութիւն (Phonétique)։

3. Լեզուի մը բառերուն զանազան եղանակաւորումները՝ որոնք տեղի կ'ունենան մանաւանդ հոլովումներով և խոնարհումներով, բարդումներով կամ ածանցումներով, և այլն, լեզուաբանութեան մէջ կը կազմեն ձևերու այն ուսումը՝ որ Ձևաբանութիւն (Morphologie) կը կոչուի։

4. Բառերը, որ և է առարկայի կամ գաղափարի յատուկ նշաններն ըլլալով հանդերձ, շատ անգամ կը փոխեն իրենց իմաստն ու առումները՝ գործածութեան մէջ։ Հետևիլ այդ երևոյթներուն և ճշդել բառին նշանակութիւնը՝ լեզուաբանութեան կարևոր մէկ ճիւղն է, զոր գիտունները Նշանակաբանութիւն կամ Նշանականը կը կոչեն (Sémantique)։

5. Լեզուի մը գլխաւոր բարբառներուն մէջ (dialectes)՝ այլ և այլ իմաստներով գործածուած բառերու գիտութիւնը կը կոչուի Բառագիտութիւն (Lexicologie)։ Իսկ նոյն լեզուին հին ու

Numérisé par CDMF (PP) 2013

անծանօթ բառերուն նշանակութիւնը ճշդելու կամ ստուգելու գիտութիւնը Բառագրութիւն (Lexicographie) կը կոչուի, որուն նմոյշներէն մին է մեր նախնեաց ձեռքով հոմերական կամ քերթողական յորջորջուած բառերու հաւաքոյթը։

6. Լեզուաբանութեան հիմնաւոր առարկան է նաև՝ Քերականական կանոններու համաձայն յօրինուած նախադասութիւններու կամ պարբերութիւններու տրամաբանական շարայարումն ու զարտուղի ձևերը, որոնցմով կը կազմուի Հանադայնութիւնը (Syntaxe):

— Լեզուաբանական սոյն համառօտ գիտելիքները (2—6) կրնան առաջնորդել հայ ուսանողին՝ խելամուտ ըլլալու մեր երկու գլխաւոր բարբառներուն, գրաբարին սա աշխարհաբարին իրարմէ ունեցած տարբերութիւններուն, որոնք չորս տեսակի կը բաժնուին (ՀՐ. ԱՃԱՌԵԱՆ, Հայ Բարբառագիտութիւն, էջ 15)։

1. Ձայնաբանական (Phonétique)
2. Ձեւախօսական (Morphologique)
3. Բառագիտական (Lexicologique)
4. Հանադայնական (Syntactique)։

բ) ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՒ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

1. Լեզուները՝ իրենց ունեցած կազմիչ տարրերուն համաձայն՝ երեք ջոկերու կամ խումբերու (groupes) կը բաժնուին։

Ա. Միավանկային լեզուներ (Monosyllabiques)
Բ. Կցորդական » (Agglutinantes)
Գ. Ցեղումնաւոր » (Langues à flexion)

2. Միավանկայնութիւնը (monosyllabisme) մարդկային լեզուի նախնական ձևը կը նկատուի։ Միավանկային լեզուներու մէջ ո՛չ սեռ կայ, ո՛չ թիւ, ո՛չ ժամանակ, ո՛չ եղանակ, ո՛չ շաղկապ, ո՛չ նախադրութիւն, և ո՛չ ալ յետադաս և նախադաս մասնիկներ. միայն արմատ բառերը իրարու վրայ կ'աւելցուին առանց ձե-

Numérisé par CDMF (PP) 2013

ւախօսական յեղանակաւորումներու, ինչ որ ալ ըլլայ բառերուն իրարու հետ ունեցած յարաբերութիւնը. ուստի՝ որչափ արմատներ, նոյնչափ և ուրոյն բառեր կան որ և է նախադաթեան մէջ։

Այս կարգէն են. Չիներէնը, Աննամերէնը, Սիամերէնը, Բիրմանը, Թիբետերէնը։

3. Կցորդական լեզուներուն մէջ բառը մէկ արմատէ չի՛ բաղկանար, ինչպէս է միավանկային լեզուներուն մէջ, այլ մէկէ աւելի արմատներ կը միաւորուին կամ կ՚առընթերադրուին բաղկացեալ բառեր կազմելու համար։ Այդ արմատներէն մէկը միայն կը պահէ իր յատուկ նշանակութիւնը, իսկ միւսները, որ մասնիկ կը կոչուին, կ՚աւելցուին գլխաւոր արմատին վրայ, դէմք՝ թիւ՝ սեռ, և այլն նշանակելու համար։

Այս կարգէն են. Ճապոներէնը, Հունգարերէնը (Մաճառ լեզուն), Թուրքերէնը, Բասկ (Basque) կոչուած լեզուները։

4. Յեղումնաւոր լեզուներուն մէջ արմատն ալ կրնայ փոփոխութիւններ կրել, և ձևի այդ փոփոխումներով իմաստի ալ փոփոխումներ առաջ կուգան։

Յեղումնաւոր լեզուներու խումբը երեք ընտանիքներու կը բաժնուի.

Ա. Սեմական (Sémitique) ընտանիքը. Փունիկերէն, Արաբերէն, Եբրայեցերէն, Ասորերէն, և այլն։

Բ. Քամեան (Khamitique) ընտանիքը. հին Եգիպտերէն, Բերբեր լեզուն, և այլն։

Գ. Հնդեւրոպական կամ Արիական (Indo-européenne կամ Aryenne) ընտանիքը. Սանսկրիտ (Հնդիկ), Զենտ (Իրան), Յոյն, Լատին, Հայ, Կեղտերէն, Գերմաներէն, Անգղիերէն, Ռուսերէն, և լն։ (Տե՛ս ՀՆԴԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՒ ԾԱՌԸ սոյն էջին դիմաց)։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Գ. ՏԱԽՏԱԳ

ՀՆԴԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՒ ԾԱՌԸ

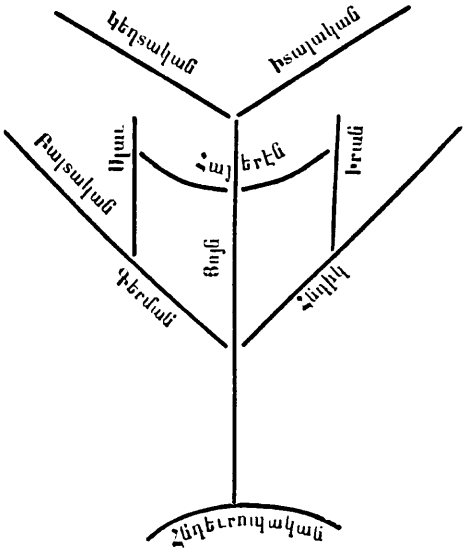

ՆԱԽԱԼԵԶՈՒ

— Հնդեւրոպական բունին ճիւղերէն կը համարուին նաեւ Ալբանեարէնն ու Թոխարեարէնը։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

ՓՈԽԱՌԻԿ ԲԱՌԵՐՈՒ

ԱՅԲՈՒԲԷՆԱԿԱՆ ՑԱՆԿԸ

Ա	էջ
աբեղայ	3
աթութայ	3
ալիւր	36
աղ	36
աղաղակ	36
աղամ	36
աղաջուր	36
աղէկատ	36
ամբովտ	50
այեր	44
այթիռ կամ եթեր	44
այծ	44
անդրի կամ	
անդրիանդ	23
անդրուար	23
անթրովիտոս	54
անկուչեմ կամ	
անգոսնեմ	14
անուն	42
անուրջ	55
ապարանք	65
առասան կամ	
երասան	2, 56
առատ	2, 56
ասպականի	2
աստղ	59
արծիւ	69
արքիդիակոն	71
աւչինդր	65
աւրհնել	69
ափսոս	72

Բ	էջ
բաղանիք	6, 36
բաղիստր	65
բարբարոս	6
բաւիղ	5
բեմ	6
բերդ	5

Գ	էջ
գառագեղ	51
գառն	8
գարի	51
գեհեն	7
[զ]գեստ	8
գինի	8
գործ	8
գունդ	7
գրիւ	54

Դ	էջ
դահլիճ	14, 39
դաշնակ	31
դժոխք	39
դուստր	59
դսրով	61

Ե	էջ
եթեր կամ այթիռ	44
եկեղեցի	36, 51
երախայ	56
երակ	11
երամ	11
երանգ	11
երանք	11
երասան կամ	
առասան	2, 56
երաստ	11
երկդրամեան	9
երևիլ	51
եւթն	69
եփուդ	70

Զ	էջ
զեփիւռ	70
զմելին	13
զմուռս	13
զմրուխտ	13

Ը	էջ
ըմբերանել	19
ընդ	20
ընդերք=ընտերք	19
ընդոծին	20
ընտանի	19
ըստ	21

Ը	էջ
թագ	7
թատրոն կամ	
թէատրոն	22
թափօր	22
թեմ	22
թիւմ	22

Ժ	էջ
ժահր	23
ժամանակ	23
ժանգ	23
ժանուար	23, 39
ժանտ	23

Լ	էջ
լեգէոն կամ	
լեգէոնն	26, 50
լիբանոս	26
լիտր	26
լկտիք	26
լուսաւոր կամ	
լուսաբեր	69

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Խ	Էջ
խալկին	71
խաղբ=հաղբ	28, 64
խաղբակել	28
խարագուլ	26, 51
խորտակեմ	31
խորտիկ	31

Ծ	
ծեր	30
ծիածան	30
ծիր	30
ծնաւտ	30
ծնծղայ	3
ծնունդ	30
ծունր կամ ծունկ	30

Կ	
կաթսայ	3
կաղամբ	51
կաղապար	65
կաքաւ (Թուշուն)	69
կէտ (Յուկ)	31
կե[ն]դրոն	31
կիտրոն	31
կիւրակէ	31, 67
կղզի	39
կղմինտր	31, 65
կնիք կամ կնուք	72
(ըն)կողմնիմ կամ	
կողնիմ	51
կողոբ	50
կողոպտեմ	51
կոն	24
կոնոմոս	24
կոնք	72
կոնքեռ	72
կրկէս	81

Հ	
հաղորդել	36
հաղբ կամ խաղբ	28, 64
հաւ (Թուշուն)	68
հաւ (Մեծ հայր)	68
հեթանոս	51
հերեսիութիւն կամ	
հերձուած	33
հերիւն	34
հերու	34
հէնք	34
հիւլէ կամ հիւղէ	33
հիւպերէտ	33
հուր	34, 65
հռետոր	33
հրաշակերտ	34
հրաշք	34
հրահանգ	34
հրաման	34
հրասախ	34
հրեշտակ	34
հրովարտակ	34
Հրոտից (ամիս)	34

Ձ	
ձագ	35
ձաւնեմ	35
ձեռն	35
ձեւ	35
ձէթ	35
ձիրք	35
ձիւթ	35
ձիւն	35
ձմեռն	35
ձոյլ կամ ձող	35

Ղ	
ղամբար	65

Ճ	
ճախր կամ	
ճախարակ	39
ճամբար	39
ճամուկ	39
ճանապարհ	39
ճանկ	39
ճար կամ ճարակ	39
ճարպ	39
ճարպիկ	39
ճարտուկ	39
ճաւշան	39
ճեղենակ	39
ճերմակ	39
ճրագ	39

Մ	
մանգաղ	7
մանիշակ	5
մարախ	65
Մարք	35
մեծ	30
մեղր	36, 65
մերձ	35
միհանէս	28
մոյգ կամ	
մուճակ	7, 14, 39

Յ	
յասպիս	12
յեզեր	12
յիսուն	58
յովտ	12

Ն	
նամակ	31
նաւապետ	67
նաւթ	69
նափորտ	62

Շ	
շապիկ	13
շաւիղ	5
շլորոս	28
շղթայ	3
շուկայ	3

Ո	
ողջ	55
ոստան	51
որձ	35
ոքոզ	50

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Պ	Էջ
պալիուն	54
պաղատիտ	54
պապ	54
պար	54
պատրուճակ	14
պղակունտ	65
պողոտայ	54
պրոսխումէ	28

Ջ	
ջալունջ կամ	
ջալնջել	55
ջամբռ	55
ջամբռլայն	55
ջաչն կամ ջաչինք	39
ջաստել	55
ջատուկ	39
ջաբրուն կամ	
ջբրուն	55
ջերմ	22
ջուր	65

Ռ	
ռակա	56
ռազմ	56
ռահ	56
ռամ կամ ռամիկ	56
ռետին	56
ռնգունք	56
ռոճիկ	14, 39
ռոչն կամ	
ռոչնութիւն	56

Ս	
սաղմոս	36
սատեր	59
սարդ կամ	
սարդի	58, 64
սեպուհ	59
սերմն	59
սին	58
սիւղոբայ	3
սիւն	50
սիւք	55
սուին	69
սպահ կամ սպայ	2
սպանդ	9
ստանամ	58
ստերջ	55

Վ	
վաթսուն	58
վաճառ	5, 14, 39
վատ	5
վատախտարակ	59
վարազ	60
վարզ	60
վեստ	8
վերջ	55
վեց	61
վէպ	61
վկայ	61
վճար	60
վճիտ	62
վնաս	60
վստահ	60
վտարանդի	61

Տ	
տախտակ	31
տառեխ	28
տասն	58
տաւթ	69
տելետի	63
տոմս	63
տուն	42

Ր	
րոպէ	24

Փ	
փագամ կամ	
փանդամ	70
փաղանգ	70
փարսախ	70
փիլիսոփայ	3
փիլոն	36
փիւղակէ	70

Ք	
քահանայ	3
քարտէս	71
քարտուղար	71
քղամիդ	71
քուսիթայ	3
քուրայ	3

ՈՒՂՂԵԼԻՔ ԵՒ ՅԱՒԵԼԼԻՔ

Էջ 30. տող 4 γένεσος կարդա՛ γένεσις.
» 40. 3 տողէն վերջ աւելցուր (Տե՛ս Զի դասը 9).
» 46. 7 հատուածի բառերուն վրայ աւելցուր «ն-պերտ» (հպարտ).
» 55. 2 հատուածի բառերուն վրայ աւելցուր «մաշկապերճան = մաշկաւարզան» (վրան) բառը.
» 58. 3 հատուածին բառերուն վրայ աւելցու՛ր «ըստ» = ἐκτὸς նախադրութիւնը.
» 64. տող 25 métaethèseը կարդա՛ métathèse.

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ա.ՅԲՈՒԲԷՆՔ
ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ

Ա.

1. Փիւնիկեան այբուբէնքէն կամ սեմական ալփաբետէն ծագում առած բոլոր գիրերուն մէջ առաջին տեղը կը գրաւէ Ա.ը։ Բացառութիւն է միայն եթիոպականին մէջ, ուր Ա.ը տասներեքերորդն է այբուբէնքի կարգին վրայ։

2. Ա.ը իբրև պարզ ձայնաւոր մը մեր լեզուին մէջ՝ անփոփոխ կը պահէ իր ձայնը կամ արտաբերումի եղանակը։

3. Հնդեւրոպական բուն համեմատաբար մօտ համարուող լեզուներուն մէջ (յոյն, լատին) Ա.ը մերթ երկար է և մերթ սուղ։ Թէև մեր լեզուին ընթերցման մէջ այդ խտիրը չի՛ տեսնուիր, սակայն մեր հին քերականները կամ քերթողները ուշադիր են նո՛յն հանգամանքը տալ Ա.ին եւ միւս ձայնաւորներուն՝ Տաղաչափութեան մէջ։ — Պէտք է գիտնալ սակայն՝ թէ ասով կամ ուրիշ ձայնաւորներով կազմուած երկբարբառները միայն երկար կամ երկամանակ կրնան նկատուիլ մեր մէջ։

4. Ա.ը իբրև յոգնակի կը ծառայէ հայերէն բառերու բարդութեան մէջ, բայց պանց կ'ըլլալի՝ երբ այդ բարդումով երկարավանկ բառ մը ձեւանայ. գոր օր. կ'ըսենք՝ յառաջադէմ, բայց ո՛չ՝ յառաջադիմութիւն, այլ յառաջդիմութիւն. աստուածապաշտ, աստուածպաշտութիւն և ոչ՝ աստուածապաշտութիւն։

5. Ա.ը երբեմն կը տեսնուի քանի մը բառերու առջև անժխտական մասնիկի մը դիրութեամբ։ գոր օր. կամայ, ակամայ (իբրև անկամայ), ախմար = տխմար. ախորժիլ (իբրև անա-

Numérisé par CDMF (PP) 2013

խորշիլ)։ Իսկ «ապուշ» բառը՝ որ հաւանաբար ապ ժխտական մասնիկով և ուշ բառով ձեւացած է, կրնայ մեկնուիլ նաև պուշ (կամ պիշ) արմատին վրայ իբրև թարմատար նեցուկ կամ յաջորդիր (prosthétique) ալ մը յաւելուածովը։

6. Թարմատար նեցուկ մըն է ալ հետեւեալ բառերուն մէջ, վասնզի պակսելովը՝ բառին նշանակութիւնը չի փոխուիր. զոր օր. անօսր=նօսր. անօթի=նօթի. ախոյեան կամ ախոյան (խոյանամ բայէն)։

7. Ալ իբրև նեցուկ կամ յառաջադիր կ'երեւի մանաւանդ ինչ ինչ օտար կամ փոխառեալ բառերուն սկիզբը, զոր օր. սպահ (կամ սպայ) պրսկ. սիփահ, որմէ ասպահապետ. ասպականի (ուրէ շունէր) որ Մարաց լեզուէն առնուած բառ մըն է (Հերոդոտոս Ա. 110 յն. σπάκα). առասան, առատ, պրսկ. rhakh և ras բառերէն։ — Համեմատէ նաև մեր ապակի բառը «պաղ» (սառ) բառին հետ. յն. πάγος (glace):

8. Ալ ձայնաբանական փոփոխումով երբեմն ել հետ կը փոխանակուի, ինչպէս են ալ ալ հետ. զոր օր. երախայ=երեխայ. յարեգեմ կամ յարագեմ (արէս դէմ կանգնել դնել). զրահ =զրեհ. աղագ = եղագ (ծամքայ). եղտիւր = աղտիւր, եայլն։ Նոյն երեւոյթը կը դիտուի նաև յառաջադիրներու վրայ. արագ =երագ. առասան=երասան. եղբայր = ոմկ. աղբար կամ ախպար։— Այս կարգէն են նաև արփին = երփն. պատահ = պատեհ, գալարեմ=գելում. բառնամ=ոմկ. բեռնամ բառերը։

9. Ալ երբեմն նաև ո ի հետ փոխանակուած կը գտնենք աւելի շրթնամփոփ արտաբերումի հետեւանքով. զոր օր. խահ (դ), խոհարար, խոհանոց. տալ=տող (հմմտ. ֆր. vers և յն. στίχος բառերը որոնք տալ և տող կը նշանակեն միանգամայն). խորշակ (իբրև *խարշակ). բաշխել = բոշխնեմ կամ ըմբոշխնեմ. *արեար (այր բառէն) = որեար (մարդիկ)(*)։

10. Ալ կը կորսուի՝ քանի մը բառերու մէջ՝ եա երկբարբառին մէջէն, ինչ որ կը պատահի առհասարակ հոլովման ա-

(*) Թէ սոյն դասին եւ թէ հեսեւեալներուն մէջ՝ բառի մը վրայ դրուած սա * աստղանիշը նոյն բառին հնագոյն ձեւը ենթադրելու համար կը կիրարկուի։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

տեն ալ. զոր օր. սեամ=սեմ. խնայեամ=խնայեմ. ատեամ=ատեմ. բդեաշխ=բդեշխ. ղեակ=ղեկ, և այլն։

11. Այն գոյական բառերը որոնք այ ով կը վերջաւորուին, մեծագոյն մասամբ ասորի լեզուէ մուտ գտած կը համարուին. զոր օր. աբեղայ, քահանայ, շղթայ, ծնծղայ, կաթսայ, աթութայ (գիր), սիւղոբայ (վանկ), փիլիսոփայ, շուկայ, քուսիթայ (գրակ, կնգուղ), քուրայ (բովէ), և այլն։

12. Աը ը ի փոխուած կը տեսնենք ինչ ինչ բառերու մէջ, ուր աճ ը ո՛չ թէ ժխտական մասնիկ է, այլ ըճ նախամասնիկին մէկ ձևափոխումը. զոր օր. անկողին՝ որմէ ընկողնիմ կամ ընկողմանիմ. վերամբարձ = վերըմբերձիկ, անդորր = ընդոյր։ Նկատի ա՛ռ անկանիմ չէզոք բային ընկենում ներգործական ձևը. Նա մանաւանդ աճսուաղ (անշնի ծարաւ) բառը, «սուաղիմ» բայէն, որպէս թէ ըլլար *ըճսուաղ (արմատ՝ սով)։

13. Ա գիրով վերջացող քիչ բառեր ունինք հայերէնի մէջ, և ասոնք են սա, դա, ճա դերանունները՝ իրենց եզակի և յոգնակի հոլովներուն մէջ. այս կարգէն են՝ ահա, ապա, հա՛պա բառերը։ Ա ով կը վերջաւորուին նաև կարգ մը բայերու եա կամ ա հրամայականները. ինչպէս նաև նոյն վերջաւորութիւնն ունեցող աշխարհագրական և յատուկ անունները. Եւրոպա, Գալիլիա, Արա, Յուդա, և այլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Բ

1. Բ տառը, ինչպէս տեսանք արդէն, միջակ է ընդ մէջ պի և փի. «ըստ հագագին է միջակ, թաւ քան զպ և նուրբ քան զփ» կը կարդանք Դիոնիսիոս Թրակացիին Քերականութեան մէջ՝ զոր թարգմանած են Զ. դարուն մէջ մեր յունաբան քերթողները։

2. Բը իբրև շրթնային բաղաձայն պայթուցիկ է, վասնզի արտաբերելու ատեն՝ շուրթերն իրար գալով և յետոյ անջատուելով պայթիւն մը յառաջ կը բերեն։ Ronsard Ֆրանսացի բանաստեղծը (ԺԶ. դար) դիւցազնական հանգամանք մը կը սիրէր ընծայել այս տառին, ու կը յանձնարարէր իբրև «ոտանաւորի փողանշան կամ թմբկաձայն» (grande sonnerie ou batterie du vers).

Նկատի առ Հ. Ալիշանի «Բա՛մ, փորոտան կամ Բա՛մբ, որոտան բարձուստ բոմբիւնք... երգին սկսուածը։

3. Բի ձայնական արժէքը թէև տեսականապէս ծանօթ է մեզի, բայց Արեւմտեան Հայերս կորուսած ենք անոր ուղիղ հնչիւնը, վասնզի մեր մէջ ռամիկը պարզապէս իբրև պ կ'արտասանէ զայն, իսկ գրագէտներն ալ իբրև փ արտասանելու սխալը կը գործեն. մինչդեռ Արեւելեան Հայերը ընդհանրապէս անվթար պահած են, ինչպէս բի՝ նոյնպէս և միւս միջակ գիրերու (գ. դ. ձ. ջ.) ձայնական արժէքը, չշփոթելով զանոնք իրենց լերկերուն կամ թաւերուն հետ։

4. Բը իր թաւին՝ այսինքն փի՝ փոխուած կը տեսնենք հին հայ քերականներէն յերիւրուած «փաղառութիւն» = «բաղառութիւն» բառին մէջ՝ որ նիւթական թարգմանութիւնն է յոյն Συλλαβή (Ֆր. syllabe վանկ) բառին։ Այսպէս «գիր»ն ալ եղած է «ƒեր» ƒերել, ƒերթել։ — (Հմմտ. գրել կամ ƒերել բառերուն ծագումը՝ գրչի կամ գրոցի գործողութեան ձայնէն)(*)։

(*) Ըստ Դիոնիսիոս Թրակացւոյն. «գիր ասի, վասնզի իբր ƒերելով իմն գաղափարի... զի գրելդ ƒերել ասիւր առ նախնեօքն»։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

5. Բը լծորդ ըլլալով պի՝ կը փոխանակուի այս վերջինին հետ, մի առջև. զոր օր. ըմպել կամ ըմբել, ղամպար=ղամբար, ամպ=ամբ, անպարիշտ—ամբարիշտ։ Բացառութիւն են «ամփոփ» և «շամփուր» բառերը՝ որ փ ով կը գրուին։

— Դլփին կամ դափնի բառերուն երբեմն դլբին կամ դաբնի գրուիլը գրչութեան սխալ մը պէտք է համարիլ։

6. Բը՝ աւելի նուազ ձայնով՝ ինչ ինչ բառերու սկիզբը կը գտնենք վ ով փոխանակուած. զոր օր.

բանտ=վանդ(ակ)
բարշ (բաշ)=վարս=վարշ(ամակ)
Բասիլ(իոս)=Վասիլ (օտար անուն)

Համեմատէ պրսկ. պէs=վատ. պազար=վաճառ բառերը։

7. Բը բառամէջին՝ կը փոխանակուի նաև ւ ով, զոր օր. շաւիղ՝ արաբ. սէպիլ (ճամբայ)։ Համեմատէ նաև՝ հայերէն ճոպան և չուան բառերը։ Նոյնպէս սեմական «բաբիլ» (խառնակութիւն) բառը մեր մէջ եղած է «բաւիղ»։

8. Բը գործիական հոլովի կազմիչ տարրերէն մէկն է այն բառերուն մէջ՝ որոնց սեռականին ծայրը կիսավանկ չինող նայ տառերէն մէկը (ն, ղ, ր) կը գտնուի. զոր օր.

հիմն, հիման, հիմամբ (և ռնգայինը մի փոխուելով)
ոսկր, ոսկեր, ոսկերբ
աստղ, աստեղ, աստեղբ, եւայլն։

9. Բը ա, բ և գ հոլովումներու գործիականին մէջ ւ կամ վ գիրերով կը փոխանակուի.

ա. փայտ, փայտի, փայտիւ. յոգն. փայտիւ-ք
բ. կարգ, կարգի, կարգաւ. » կարգաւ-ք (կարգօք)
գ. գետ, գետոյ, գետով. » գետով-ք (*)

10. Բը՝ իբրև աւելորդ տառ՝ կ'ինայ երբեմն մ և ր գիրերուն միջև՝ ինչ ինչ բառերու մէջ, զոր օր.

թմբրիլ=թմրիլ. — զմբրիլ = զմրիլ. Նոյնպէս շամբշիլ բայն ալ՝ «շամբուշ» բառէն՝ կը գրուի երբեմն «շամշիլ»։

(*) Քիչ բառեր կան՝ որոնց գործիականը ու ով կը վերջաւորուի իրենց սեռականին պէս. զոր օր. զէն... զինու. զարդ... զարդու, եւայլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

11. Թէև սկզբնատառ Բ ի հնչիւնը որոշ է (իբրև պ), բայց երբեմն կը չփոթուի մ ի հետ, փոխառիկ բառերու մէջ, թերի լսողութեան մը հետևանքով. ըստ այսմ.

բերդ=ասոր. «մերդա» (նոյն նշանակութեամբ)
մանիշակ=(պրսկ. պէնէֆշէ)
Bambyce=Մըմբէճ (ասորական հին քաղաք մը)
Bérodach=Mérodach (Աստուածաշունչի մէջ)
Becca=Mecca. եւայլն։

Նկատի առ նաև հայերէն պատեան=մատեան բառերը, որոնց վերջինը պատեան կամ շարագոյր ունեցող գիրք կը նշանակէ։

12. Տառադարձութեան մէջ Բ ը կը համապատասխանէ միշտ յունական Β β ի և եւրոպական B b ի. օրինակներ.

Babylone=Բաբիլոն	βάρβαρος=բարբարոս
Basile=Բասիլ(իոս)=Բարսեղ	βαλανεῖον=բաղանիք
Bélial=Բելիալ	βῆμα=բեմ, նայլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Գ

1. Մեր Գը կը համապատասխանէ յունական Γ γ ին. բայց եւրոպական այբուբէնքի կարգին մէջ՝ հետևողութեամբ լատինականին՝ կը ներկայանայ c գիրը, որ կը համապատասխանէ յունական Κ κ ին և մեր Կ ին։ Տառադարձութեան մէջ կարևոր է նկատի առնել C c ին այդ արժէքը։

2. Հայերէնի մէջ Գը լծորդ ըլլալով Կ ի՝ ինչ ինչ բառերու մէջ զիրար կը փոխանակեն, մանաւանդ նայ տառի հանդիպած ատեն. ըստ այսմ՝ անկիւն=անգիւն. ժանգ = ժանկ. գայթագղիլ=գայթակղիլ, և այլն։

3. Երբեմն ալ Գը թաւ հնչիւնով մը կը չփոթուի f ի հետ. զոր օր. փափագ=փափաք («պապակ» բառէն). չոգայ=չոfայ. թագչիմ = թաfչիմ. թարգմանեմ = թարfմանեմ. յոգն = յոfն (շատ). հէf=հէգ, և այլն։

4. Հայերէն ինչ ինչ բառերու մէջ Գը ճ ով (երբեմն ալ ժ ով) փոխանակուած կը տեսնենք։ Ձայնաբանական այդ երևոյթը արդիւնք է հին հայ գաւառաբարբառներու տարբեր հնչիւններուն, կամ դրացի օտար լեզուներու ազդեցութեան. զոր օր.

մոյգ=մուճակ	հեգ	արաբ.	հէճա
վէգ=վէճ. բագ=բաժին	մանգաղ	»	մինճէլ
աւգն (օգն)=աւճան (օճան)	գունդ (զօրաց)	»	ճիւնտ
տուգանք=տոյժ	հինգ	պրսկ.	փէնճ
յարգ=արժէք	թագ	»	թաճ

Համեմատէ նաև «գեհեն» բառը. յունարէն γέεννα, արաբերէն «ճէհէննէմ», որ կը նշանակէ ձոր Եճովմայ, և փոխաբերաբար գործածուած է «դժոխք» նշանակութեամբ, Ս. Գիրքի մէջ։

5. Քանի մը հայերէն բառերու Գսկզբնատառը Լեզուաբաններէն ոմանք կը համեմատեն հին յունարէն բառերու առջևէն ինկած տիղամմային (F) հետ, որ վի ձայնական արժէքն ունէր, ինչ-

Numérisé par CDMF (PP) 2013

պէս կ'երևի նոյնարմատ լատիներէն բառերուն սկիզբը. զոր օր.

գինի,	յն.	οἶνος *Fοινος,	լտ.	vinum	(Ֆր. vin)
[զ]գեստ	»	ἐσθής	»	vestis	(Ֆր. vêtement)
գործ	»	ἔργον *Fεργον	անգլ.	work	գերմ. werk
գառն(*)	»	ἀρήν *Fαρην,	հայլն։		

Հոս յիշուած լտ. vestisէն է մեր «վեստ» բառը, արքունական «հանդերձապետ»ի նշանակութեամբ կամ իբրև տիտղոս գործածուած։

6. Հին անուններու Տառադարձութեան մէջ Գը համապատասխանելով յունական Γ գին, ինչպէս ըսինք (սոյն դասին մէջ 1), կը համապատասխանէ նաև եւրոպական այբուբէնքի G գրին. իսկ C գիրը՝ մեր Կ ին։

Զոր օր.

Γεργίας=Գորգիաս	Γένυα=Գե[հ]ան
Gabriel=Գաբրիէլ	Cicéron=Կիկերոն
Galatée=Գաղատէա, եւն.	Cyprien=Կիպրիանոս, եւն.

(*) Ունինք նաեւ առն յգ. առինք բառը՝ վայրի գառն, աչխար նշանակութեամբ։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Դ

1. Դ գիրը բաղաձայն ատամնային գիրերու կարգէն է, ընդ մէջ տ ի և թ ի, որոնց առաջինն իր լերկն է և երկրորդն իր թաւը։ — Կըհամապատասխանէ, ըստ օրինի Տառադարձութեան, յունարէն Δ δ և եւրոպական լեզուներու D d ին. զոր օր.

Daniel = Դանիէլ, δί-δραχμος = երկդրամեան
Diodore = Դիոդոր(ոս) Διονύσιος = Դիոնիսիոս

Նկատի առ նաև յունարէն δυσ-և պրսկ. տիժ = տիւժ կամ տիւշ ժխտական նախամասնիկը՝ որուն կը համապատասխանէ մեր դժ ը, երբեմն ալ տժը կամ թշը, զոր օր. դժուար, դժբախտ, դժխեմ, տժգոյն, թշնամի, և այլն, բառերուն մէջ։

2. Հայերէն ինչ ինչ բառերու մէջ Դ գիրը հին գրչութեամբ կը շփոթուի երբեմն իր լերկին կամ թաւին հետ, ընդհանրապէս նայ տառի հանդիպած ատեն. զոր օր. բանտ = բանդ, ընտանի = ընդանի, ընտրութիւն = ընդրութիւն, ժանտ = ժանդ. թակարդ = թակարթ, շողոքորթ = շողոքորդ, սաղարթ = սաղարդ, շանթ = շանդ, քերթող = քերդող, պատանդ = պանդանդ, և այլն։

3. Դ գիրը ինչպէս նաև իր լերկը, արմատ բառի մը ծայրը կ'երևի երբեմն իբրև աճում (augment). զոր օր.

սպան(անեմ)՝ որմէ սպանդ. նաև յն. σπονδή (նուէր, ցօն).
երկն(եմ)՝ որմէ արգանդ. պարար(եմ)՝ որմէ պարարտ.
ոլոր(եմ), ոլորտ. փոր = պորտ, և այլն։

4. Դ գիրը երբեմն իբրև մակաբոյծ (parasite) տառ կ'երեւի ինչ ինչ բարդ կամ ածանցիկ բառերու մէջ. ինչպէս.

կեան-ք, կենդանի. ջուր, անջրդի. գերի, գերդաստան. —

Այս կարգէն է նաև մեր «պանդրուտի» բառը՝ փոխանակ «պանրուտի»ի։

5. Դի՝ ինչպէս ս և ն դիմորոշ յօդերու քերականական պաշտօններն յայտնի են արդէն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ե

1. Ե ձայնաւորը «ըստ կարգի սիւղոբայիցն Հելլենացւոց» կը համապատասխանէ յունարէն Ε ε ին, բայց բառին սկիզբը երկբարբառի մը արժէքով կը կարդացուի իբրև յե. զոր օր. երջանիկ, եբրայեցի, երկինք, երկիր, և այլն։

2. Բառամէջի եր սակայն՝ կը չփոթուի ընթերցման մէջ, էր ձայնին հետ, նոյն իսկ հոմանուն բառերու մէջ. զոր օր. սեր և սէր, գեր և գէր, մեզ և մէզ, վեր և վէր-ք, և այլն։ Այնու ամենայնիւ գրչութեան անչփոթ և հաստատուն ձևը ցոյց կուտայ որ այդ երկու ձայնաւորներուն արտաբերման մէջ որոշ զանազանութիւն մը կը պահուէր ի հնումն։

3. Դասական գրչութեան համաձայն՝ եր, ես, ես վերջաւորող բառերը, անշուշտ հոլովման ազդեցութեան տակ, իր ի, իս ի և իզ ի փոխուած են. ըստ այսմ՝ հարեր եղած է հարիր, բերը՝ բիր, մեսը՝ միս, եզը՝ իզ. նոյնպէս եւ աղբերը՝ աղբիր, աղերը՝ աղիր, աղբերք՝ աղբիս, և այլն։ Յետին ժամանակներու ուղղագրութեան գործ է նաև՝ մեք, ձեք դերանունները գրել մեօք, ձեօք, գեզը՝ գեօզ, եթնը՝ եօթն, արդեքը՝ արդեօք։

4. Ե գիրը բարդութեան մէջ իբրև յօդակապ կը դրուի՝ երբ նախորդ բառը իով վերջաւորուած ըլլայ, ու կը նկատուի իբր սղումը իա ի. զոր. օր. Ոսկեմայր=Ոսկիամայր (Անահիտ). գինեմոլ, իբրև գինիամոլ, և այլն։ Նոյն է յօդակապը էի կը փոխուի երբ երկրորդ բառը ձայնաւորով սկսի, ինչպէս ոսկի և օղ բառերը բարդելու ատեն կը գրենք «ոսկեօղ», և այլն։

5. Եղ վերջաւորող քանի մը բառերու մէջ ուր եղը մեզի ծանօթ գոփական (laudatif) մասնիկը չէ(*), եը իի փոխուած կը տեսնենք, զոր օր. շառաւեղ=շառաւիղ. շառաչեղ=շառաչիղ. տաչեղ = տաչիղ, և այլն։ Հոս ալ հոլովման ազդեցութիւնը կը դիտուի՝ ձայնաւորին կորստեան հետեւանքովը։

(*) Ինչպէս է հանճարեղ, ընչեղ, զօրեղ, եւայլն բառերուն մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

6. Ինչպէս պարզ աբ ձայնական փոփոխութեամբ և եղած տեսանք (Ա. դասին մէջ 8.), այ երկբարբառն ալ նոյնպէս ել փոխուած կը գտնենք ինչ ինչ բառերու մէջ. զոր օր. գայլիկոն=գելիկոն, հայթայթանք=հեթեթանք, եւայլն։

7. Ը սկզբնատառով փոխառիկ բառերու առջև՝ ե գիրը իբրև նեյ-ի կամ յա-ալֆէրէ կ'աւելցուի ասին պէս. (Ա. դասին մէջ 7), հաւանաբար բառին ընթերցումը դիւրացնելու համար. օրինակներ.

Պրակ. ըէկ = հայ. երակ
» ըէմ = » երամ
» ըան = » երանք (ղեռոբոռ վերէ կոչմերը)
» ըէնկ = » երանգ
» ըէսթէ = » երաստ (դաս, շարք) եւայլն։

Իսկ պարսիկ «ռահ» և «ռազմ» բառերը, որոնք նոյնութեամբ ընդունուած են մեր մէջ, կարելի է տեսնել «ռարահետ» և «պատերազմ» բառերուն մէջ։

8. Ե գիրը իբրև ա՝ ճուռմ կը տեսնենք գրաբար Ա. և Դ. լծորդութեանց վերաբերող բայերուն միավանկ կատարեալ եզակի գ. դէմքին առջև, զոր օր. տեսանեմ բային կարգ. եզ. գ. դէմքը կ'ըլլայ՝ տես կամ հատես. զենում, զեն կամ եզեն. նոյնպէս եսպան կամ եստեղծ (իբրեւ միավանկ)։ Իսկ եր էի կը փոխուի ձայնաւորով սկսած բայերու միավանկ կատարեալ եզ. գ. դէմքին առջև. օծանեմ, օծ կամ հոծ ածեմ, ած կամ հած։

9. Եի այս ճուռմը բայերուն առջև նշան մը կը համարուի հնդեւրոպական լեզուի։ Յունարէնի թէ՛ անկատար և թէ կատարեալ ժամանակներու բոլոր դէմքերուն վրայ կը տեսնենք էի ճուռմը, մինչդեռ նոյն երեւոյթը պահուած է միայն մեր տամ և դնեմ անկանոն բայերու կատարեալ եզ. և յոգն. գրեթէ բոլոր դէմքերուն առջև. զոր օր.

հատու, հատուր, հատ.—տուաք, հատուք, հատուն։
եդի, եդիր, եդ. եդաք, եդիք, եդին։

10. Յատուկ անուններու Տառադարձութեան մէջ սկզբնատառ Ե ը կը համապատասխանէ յունարէն Ε ի և երբեմն Ἰε ի. Ե=Ε, Ἐδέμ=Եդեմ. Ἐνώχ=Ենովք. Ἐσθήρ=Եսթեր, եւայլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ե=Ἰε. Ἰερουσαλὴμ=Երուսաղէմ. Ἰερειχώ=Երիքով. Ἰερεμίας=Երեմիա. Ἰεζεκιὴλ=Եզեկիէլ. Ἱεραπόλις=Երապոլիս։

Այս վերջիններուն առանց Ց սկզբնատառի գրուիլը մեր մէջ՝ ժողովրդային արտասանութեան շնորհիւ միայն կրնայ արդարանալ։

—Ἰε սկզբնաւորող բոլոր յատուկ անունները (Աստուածաշունչի մէջ) Յեով տառադարձած են մեր հին թարգմանիչները. նոյնպէս՝ ἰα, ἰο, ἰω, ἰου, ἰη ձայները, ըստ օրինի դասական Տառադարձութեան, յա, յո, յով, յու, յե կամ յիով փոխանակած են առհասարակ. զոր օր.

Յատուկ Անուններ		Հասարակ Անուններ
Ἰαβὲθ=Յաբեթ.	Ἰάκωβος=Յակովբոս.	ἴασπις=յասպիս.
Ἰεφθάε=Յեփթայէ.	Ἰόππη=Յոպպէ.	ἰεζὲρ=յեզեր (Բաց)
Ἰὼβ=Յովբ (կամ Յոբ).	Ἰουδὶθ=Յուդիթ.	ἰῶτα=յովտ. (գիրի անուն)
	Եւայլն։	

Իսկ Ἰησοῦς անունը Յեսու է = (Josué) Հին Կտակարանի մէջ, և Յիսուս=(Jésus) Նոր Կտակարանի մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Զ

1. Զ գիրը կը համապատասխանէ յունական Ζ ζ ին. եւ թէև Կորիւնի յիշած կրկնաւոր գիրերու կարգը կարելի է դնել զայն՝ ժ, շ, ռ (r), ս, վ և ղ տառերուն հետ, բայց մեր հին քերականները (Մագիստրոս և Յովհան Երզնկացի) կրկնակ չեն նըկատեր զայն. «Եւ է Զ կրկնակ, ո՛չ ըստ հայումս, այլ ըստ յունին»:

— Տիրապէս կրկնաւոր կամ կրկնակ (double) գիր չունի մեր այբուբէնքը, ինչպէս են յունական ξ (քսի) և ψ (փսի) գիրերը. սակայն հոս յիշուածները իրենց ձայնի երկարաձգման կամ թրթռացման նայելով՝ կրնանք կրկնակ համարիլ: Կարելի է նաև մեր թաւ գիրերը (թ. փ. ք. և այլն) այդ անունով ճանչնալ, յունարէն Θ. φ. χ գիրերուն համեմատութեամբ:

2. Հայերէն բառերուն մէջ՝ միշտ Զ էն վերջը կուգան միջակ գիրերը. զոր օր. ազդ, ազբն, ազգ, սկիզբն. եւայլն:

3. Զ գիրը յունական μ էն առաջ դրուած ς ին ալ կը համապատասխանէ, համաձայն արտասանութեան օրէնքի մը՝ որ յատուկ է յոյնին. ա՛յսպէս.

յն.	σμίλη	հայ.	զմելի կամ զմելին
»	σμάραγδος	»	զմրուխտ
»	σμύρνα	»	զմուռս, Σμύρνα Զմիւռնիա:

4. Զ գիրը ինչ ինչ բայերու առջև կ՚աւելցուի իբրև սաստկացուցիչ նախդիր, զոր օրինակ.

եռալ զեռալ, արմանալ զարմանալ, անցանել զանցանել, որոնք յաճախ միասին կը գործածուին. ըստ այսմ և՝ առածիլ =զառածիլ, ետեղել=զետեղել, ընկենուլ=զընկենուլ, եւայլն: Նկատի ա՛ռ նաև ոսկէզօծ բառը, որ բացառիկ ձև մը ունի:

5. Զ գիրը իբրև սաստկացուցիչ՝ թաւ բաղաձայնի առջև դրուած ատեն՝ պատճառ կ՚ըլլայ այդ բաղաձայնի անկումին. ինչպէս. քննել, զքննել=զննել. քերծուլ, զքերծուլ=զերծուլ: Տես նաև թմբրիլ, զթմբրիլ=զմրիլ բայը (Բ. դասին մէջ 10):

Numérisé par CDMF (PP) 2013

6. Զ գիրը նոյն հանգամանքով՝ մեւնոյն արգիւնքը յառաջ կը բերէ հով սկզբնաւորող բառերու առջեւ ալ, ըստ այսմ, հեղուլ=զեղուլ. հատանել=զատանել. հով=զով: հարթնում=զարթնում, եւայլն: Նոյն երեւոյթը կը կրկնուի նաեւ յ նախդիրով աճած բառերուն առջեւ, զոր օր. յօգել=զօգել. յարդարել=զարդարել. յարգ (յարգել)=զարգանալ, եւայլն:

7. Զ գիրը՝ դարձեալ իբրեւ սաստկացուցիչ նախդիր՝ կը դրուի միջակ կամ լերկ բաղաձայնով սկսուած բառերու առջեւ, զոր օր. գնամ, զգնամ. կծել, զկծել, եւայլն: Իսկ եթէ բառը թաւ գիրով սկզբնաւորուի զի տեղ ս գիրը կը դրուի, ինչպէս. թափել, սթափել. քոցել, սքոցել. փռել (ռմկ.) սփռել. եւայլն. բացառութիւն կրնայ համարուիլ՝ տածել=ստածել բայը. (Տես Սի դասը):

—Նկատի առ «զգոյշ» բառը՝ որ պարսկերէն կիուշ (գուշ) բառէն ձեւացած է, և որմէ ունինք նաեւ անկուշել = անգոսնել (ականջ չդնել) բայերը: Համեմատէ՛ նաեւ «զգեստ» բառը (Դ. դասին մէջ 5):

8. Զ նախդիրին զանազան գործածութիւնները հին հայերէնի քերականութեան մէջ հետաքրքրական են ինքնին.

ա. Իբրեւ որոշիչ յօդ՝ կը կազմէ բառին հայցականը.

բ. գործիական հոլովի վրայ դրուելով՝ կը նշանակէ, բանի մը շուրջը կամ վրան:

գ. բացառականի վրայ դրուելով՝ կը նշանակէ, բանի մը վրայօք կամ մասին.

դ. վերջահոլովի վրայ դրուելով՝ կը նշանակէ, բանի մը դիմաց կամ զարմուիլ.

9. Զ գիրը հայերէն ինչ ինչ բառերու մէջ ն գիրով կը փոխանակուի, զոր օր. գինեզէն=գիննեան. նուազ=նուազն. խոզ=խոնկոր (Խոզ Յոգ), եւայլն: Համեմատէ՛ հետեւեալ փոխառիկ բառերն ալ.

Պրսկ. տհիղիզ=դահլիճ. միւզկ=մուսակ. պաղար = վաճառ.

Պհլ. ռուշի(կ) =ռոսիկ, պատրուշկ = պատրուսակ (օրական ղանձ անասուն), եւայլն:

10. Ուշադրութեան արժանի է մեր հին քերականներէն կիրարկուած «չէզոք» բառին կազմութիւնը, ուր չկ և ոմ բառերուն

Numérisé par CDMF (PP) 2013

մլջեւ. կ'երեւի զ գիրը։ Շատ հաւանական է որ՝ ի հնումն ոմ անորոշ դերանունը կամ ածականն իր կրկնակ ձեւն ունեցած ըլլայ, ինչպէս է ինչ կամ զինչը։ Ըստ այմ՝ Աւետարանին «Ուր չէր զոմ բնաւ եղեալ» խօսքին մէջ (Ղուկ. ԻԳ. 53), զոմը իբրեւ ուղղական գործածուած է, և կը թարգմանուի, ուր մեկը դրուած չէր բնաւ։ — Աւելորդ չըլլար նկատի առնել նաեւ՝ ժողովրդային այս կամ այն բարբառին մէջ՝ «զինքն եկաւ» կամ «զինք գնաց» բացատրութեան ձեւերը։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Է

1. Հայերէն այբուբէնքի մէջ Է գիրը կը համապատասխանէ յունական Η η ին, որ ի հնումն է՛դա կը կարդացուէր։

2. Մեր մէջ խորհրդաւոր գիր մը նկատուած է Էն, որչափ բառական՝ նոյնչափ և թուական (7 թիւ) նշանակութեան պատճառաւ։ Իբրև գոյական կամ բայ՝ կը թարգմանուի ինչ որ կայ կամ գոյութիւն ունի, և իբրև Աստուծոյ անուն կը գործածուի նաև «Որէն» ձեւով, հաւանաբար Հրէից նուիրական քառագիրին (tétragramme) նմանութեամբ, יהוה = Եահվէ կամ Եհովա, որ կը նշանակէ՝ ան որ կայ(*)։

3. Է ձայնաւորը անփակ կը կոչուի, «արձակ և անփակ ըլլալով իր հնչումին մէջ», ինչպէս կը գրեն Հայկազեան Բառարանին հեղինակները. բայց կեղակարծ է այդ բացատրութիւնը, քանի որ արտասանութեան հետեւանքով Է գիրը աւելի փակ կը համարուի քան Ե ը։ Հաւանաբար նախնիք խորհրդաւոր իմաստով մը գործածած են զայն՝ ինչպէս կ՚ընդունի նաև նոյն Հայկազեանը, անփակելի նշանակութիւնը տալով անոր։

4. Է գիրը երկար նկատած են մեր հին քերթողները կամ քերականները համաձայն յոյն ղին։ Դաւիթ փիլիսոփայի (Զ. դար) Սահմանաց գիրքի թարգմանութեան մէջ կը կարդանք. «ին (η) և ովն (ω) բնութեամբ երկարք են». նոյնպէս և Թրակացիի Քերականութեան հայ թարգմանիչը կը գրէ.

«Զայնաւորացն երկայնք երկու են, ի (η) և աւ = ս (ω)
» սուղք երեք են, ե (ε), ո (ο), [ւ (υ)]
» երկամանակք երեք են, ա (α), ը —, ի (ι)

Պէտք է ըսել սակայն՝ թէ այս զանազանութիւնները յունական գիրերու վրայ ըստ կամս ձեւուած արուեստակութիւններ են աւելի՝ քան թէ հայեցի բնական արտասանութեան յեղանակաւորումներ (Տե՛ս Ա. դասին մէջ 3)։ Վերի ցուցակին համե-

(*) Վանական Վարդապետ (ԺԳ. դար) տարբեր կը մեկնէ հրէական քառագիրին նմանեցումը մեր մէջ. «Եբրայեցւոց իմաստունքն չորս ոսկեգրով զԱստուծոյ անունն գրեն... անտի է առած մերս որ «Տ̄ր Ա̄ծ» են ի գրել»։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

մատ սակայն՝ է գիրին երկարութիւնը թերևս կարելի ըլլայ արդարացնել մասամբ։

5. Ինչ ինչ բառերու մէջ է գիր կը գործածեն այս կամ այն դարու գրչագիրները. ըստ այսմ՝ էական բայի և ուրիշ բայերու անկատար եզակին և յոգնակին, էի, էիր, էաք, էին ձեւերով ալ կը գրուէին. նոյնպէս թէ կամ եթէ շաղկապը կը գրուէր թե կամ եթե։ Յատուկ անուններու մէջ ա՛լ՝ փխնկ. Թէոդորոսի կը գրեն Թէոդորոս, Մատթէոս, եւայլն։

— Հոս կ'ուզենք դիտել տալ որ «ամէն կամ ամէն» բառին առաջին ձեւը հին գրչութեան մէջ գործածուած է ո՛չ միայն բայարմատներու առջև իբրև ամենայն նշանակութեամբ, զոր օր. «ամենակալ» (որ ունի զամենայն), «ամենաբեր» (որ պտղաբերէ զամենայն) բառերուն և նման բարդումներու մէջ, այլ և գերադրական ածականներ ձեւացնելու ատեն, ինչպէս են՝ ամենաթշուառ, ամենամեծ, եւայլն։ Կա՛ն «ամէնա...»ով ալ գրուած գերադրականներ, ինչպէս ցոյց կուտան Բառարանները։ Գալով երկրորդ ձեւին (ամէն), իբրև առանձին բառ՝ էով կը գրէին զայն նախնիք, հոլովման մէջ էն եի փոխելով. ամէն, ամենի, ամենից, ևլն։ Այժմ աշխարհաբարի մէջ երկու ձեւերն ալ գործածողներ կան թէև, բայց նախընտրելի է «ամէն»ը, որ ընդհանրացած է արդէն։ Իսկ օտար «ամէն» բառը, որ կը նշանակէ եղիցի՛, միշտ կը մնայ նո՛յն։

6. Ընդհանրապէս ռամկօրէնի կամ գաւառական բառերու մէջ է-ով փոխանակուած կը գտնենք դասական հայերէնի այ երկբարբառը. զոր օր. այգի=էգի. այր=էր(իկ). հայր = հէր. մայր=մէր. գայլ=գէլ, եւայլն։ Նոյն փոփոխութիւնը կ'երեւի նաև վանորայ=վանորէ-ք, սեռ. վանորէից. արտորայ=արտորէ-ք, սեռ. արտորէից, և նման բառերու մէջ։

7. Հոլովմանց մէջ վերջավանկի է գիրը ի-ի կը փոխուի ընդհանրապէս, զոր օր. գէս, գիսի. հանդէս, հանդիսի. տէգ, տիգի. եւայլն։ Երբեմն ալ է-ի, յատուկ անուններու մէջ. Ներսէս, Ներսիսի կամ Ներսեսի, եւայլն։ — Նոյն երեւոյթը տեղի կ'ունենայ ածանց ու բարդ բառերու մէջ ալ, ինչպէս. գիսախռիւ, հանդիսանալ, տիգաւոր, եւայլն։

8. Է գիրը, ինչպէս վերը դիտել տուինք, կրնայինք երկար համարիլ, նկատի ունենալով մանաւանդ որ հոլովման ժամանակ ի-ի կը փոխուի ան, որով և կարճցած կ'ըլլայ, քանի որ իր բնական չէչտը կը փոխադրուի հոլովակերտին վրայ։ Այնու ա-

Numérisé par CDMF (PP) 2013

մենայնիւ պարագան կը մնայ կասկածելի, եւ լեզուաբանները ըստ բանակի զանազանութիւն մը չեն դներ էին և եին միջեւ։

9. Զայնաւորով սկսուած բայերու կատարեալ եզակի գ. դէմքին վրայ էի իբրև աճում աւելնալը տեսանք արդէն (Տես Եի դասը 8)։

10. Նշանակութեան արժանի է «տէր» բառին կազմութիւնը՝ որ հոլովման մէջ կը պարզուի, և կը տեսնուի որ տի և այր բառերով կազմուած է ան.—տե-առն, տե-րամբ, ի տե-առնէ։ «Տի»ի իբրև պատուանուն կիրարկումը կը տեսնենք նաեւ «Տիկին» բառին վրայ ալ։ Համեմատէ նաև «տի-եզերք» բառը։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ը

1. Մեր Ը գիրը՝ իր ձայնական արժէքին նայելով՝ չենք կրնար յունական կամ եւրոպական ո՛ր և է տառի հետ համեմատել ուղղակի։

2. Բացի քանի մը արմատ բառերէ՝ որոնց սկիզբը կը տեսնենք ը գիրը, զոր օր. ընտիր, ընթացք, ընթերցող, ընթրիք, ընծայ, ըմբիշ, եւայլն, շատ բառեր ալ (ըն կամ ընդ) նախամասնիկով կազմուած են, ինչպէս պիտի տեսնենք քիչ յետոյ։

3. Հոլովման՝ հետեւաբար ածանցման և բարդումի մէջ ալ՝ քանի մը միավանկ բառեր իրենց սկզբնատառ ին կամ ուն՝ կորսնցնելով՝ ը ով կը ներկայանան, զոր օր.

իղձ	սեռ.	ըղձի, ըղձանալ, ըղձակերտ
ինչ-ք	»	ընչի(ց). ընչաւէտ, ընչաքաղց
ինձ	»	ընծու. ընծուղտ, Ընձակ (յոգոկ անուն)
ունչ-ք	»	ընչաց. ընչապտուկ (կոպիկ)
ունջ	»	ընջոյ. ընջովին (գոկեն, արմատեն)
ունգ	»	ընգոյ. (յոգրի մեջ)
ունդ	»	ընդոյ. ընդակեր կամ ընդաբուտ (հոնդով անանող)
ուրջու	»	ըրջուի (խորն ղաղ)
ումպ	—	ըմպել. ըմպանակ (գաւաթ)

4. Ը գիրը երբեմն ալ հետ կը փոխանակուի ինչ ինչ բառերու մէջ (Տես Ա դասին մէջ 2)։

5. Ըն հայերէն նախամասնիկը քիչ անգամ կը համապատասխանէ յունարէն ἐν նախամասնիկին. զոր օր. ընտանի, յն. ἔν-οικος [οἶκος, տուն]. ընդերք կամ ընտերք (աղիք)=ἔντερον. ըմբերանել (գոգանջեցնել), *ἐν-στομίζω [στόμα, բերան], եւայլն։

6. Դիտելի է որ մեր յունաբան թարգմանիչները յունարէն ἐν կամ εἰς նախամասնիկին տեղ փոխանակ ըն ի ներ (=ի ներքս) շինծու նախամասնիկը սիրած են գործածել առհասարակ.

յն. ἐν-ἐργεια=ներ-գործութիւն
» ἐν-εστώς=ներ-կայ
» εἰς-αγωγή=ներ-ածութիւն, եւայլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

7. «Ընդ» նախադրութիւնը «ըն»ի աճումն է դով, և իբրև նախամասնիկ երկուքն ալ կը կիրարկուին ինչ ինչ բառերու առջև, զոր օր.

ընդ-ունիմ, կտրլ. ըն-կալայ, փխնկ. «ընդկալայ»ի
ընդ-գձիմ=ըն-գձիմ=ընկձիմ, «գուձ» բառէն
ընդ կրուկ՝ ոմմէ=ընկրկիմ
ընկեր, իբր՝ *ընդկեր (Դասն ՈՒՈՒ)

Նկատի առ նաև ընդգրկեմ կամ ընդգոգեմ, յն. ἐγ-κολπίζω [κόλπος, գիրկ, ծոց] և ընդոծին բառը, յն. ἐνδο-γενής (գոնը ծնած)։

— Մեր ընդ նախադրութիւնը կրնայ համեմատուիլ յունարէն ἔνδ-ον (ներսը) բառին հետ։

8. Մեր յունաբան քերականները երբեմն ալ ըն նախամասնիկը վերածելով ի՝, զայն իբրև ի նախդիր գործածած են. զոր օր. փոխանակ գրելու «ի մարմնի»՝ գրած են «ըմմարմնոջ», կամ փոխանակ գրելու «յերկոսին»՝ գրած են «ներկոսին», և այլն։(*)

9. Դարձեալ նոյն յունաբան դպրոցը «ընդ»ը «ենթ»ի փոխելով՝ տակը նշանակութեամբ կիրարկած է զայն իբրև նախամասնիկ, նկատի ունենալով անշուշտ որ ընդը թէ՛ գործիական հոլովի հետ և թէ՛ «ընդաւազել» և նման բառերու մէջ տակը (ὑπό) նշանակութեամբ կը գործածուէր. ըստ այսմ չինուեցան հետևեալները և անոնց նմանները.

ենթադրութիւն (կամ ընթադրութիւն յն. ὑπό-θεσις
ենթակայ (կամ ընթակայ) » ὑπο-κείμενον
ենթալուսնեայ (իբրև՝ ընդլուսնեայ) » ὑπο-σέλήνος, և այլն։

10. «Ըստ»ը իբրև նախադրութիւն՝ կը պահէ միշտ իր ըսկզբնատառ ը՝, բայց իբրև նախամասնիկ գործածուելու ատեն կը կորսնցնէ զայն. զոր. օր. «ստունգանել» իբրև ըստ ունկն

(*) ԺԴ. դարուն սկիզբները՝ լատին լեզուի հետեւողութեամբ հայերէն գրող **Ուսիքարներ** կամ **Միսիթարեանք** կոչուած լատինահայ վարդապետներն ալ՝ ի մէջ այլեւայլ աղնատաբանութիւններու՝ սկսան գործածել «**ընթդրում**» փխնկ. **ի թդրի ի «ներ»ինձնում**» փխնկ. **ի հուլնա** ի, **ինքեան** փխնկ. **յինքեանի**, եւ այս անշնորհ ձեւերը ինչ կամ ուս որդեգրուեցան յետագայ հայ գրողներէն։ Ա՛յսպէս՝ թարգմանութեամբ Ոսկան վարդապետի (ԺԷ. դար)՝ Սողոմոնի Առակաց գրքին վրայ աւելցուած «Որ ժողովէ **ներինձնում**՝ որդի իմաստուն է» խօսքը՝ տակաւին կը կարդացուի մեր տպեալ Աստուածաշունչներուն մէջ։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

հանել (մտիկ չընել), «ստերիւրել» որ է՝ երիւրէն (շիտակ ճամբայ) հեռացնել կամ մոլորեցնել, ստգտանել (պարսաւել), եւայլն։

— Լեզուաբանօրէն կրնանք համեմատել մեր «ըստ»ն ալ յն. ἐκτ(ός)= (դուրս) նշանակող բառին հետ, ինչպէս «ընդ»ը ἔνδ(ον)ի հետ, զոր յիշեցինք վերև։

11. Համեմատաբար նոր սովորութիւն է գրչութեան մէջ՝ տողանցումի ատեն ը ձայնը գիրով ներկայացնել, ընթերցման շփոթութիւն չպատճառելու համար. ըստ այսմ կը գրենք...ըսկըզբնաւորիլ, կամ սկըզբնաւորիլ, եւայլն։

12. Ը ի ներգործաբար կիրարկումը կարեւոր է Տաղաչափութեան մէջ՝ երբ ձայնաւորի հանդիպող սղելի վանկ մը (բն, բր, գն, գր, դն, դր, թռ, խր, հն, հր, սն, ար, տն, տղ, սղ, փր, մն, մր, ղր, եւայլն) իբրև շիավանկ պէտք կ'ըլլայ կարդալ բըն, բըր, եւայլն։ Պէտք է նկատի առնել մասնաւորապէս «ուա»ի գրչութեան կերպը, ուր ո գիրը ը ի կը փոխուի, երբ պէտք ըլլայ երկավանկ կարդալ զայն. ըստ այսմ՝ ազնուական (3 վանկ), կամ՝ ազնըւական (4 վանկ). նուագ կամ նըւագ, ևլն։

13. Զ. Շ. Ս սկզբնատառերուն առջև, որոնց կը յաջորդէ ո՛ր և է բաղաձայն գիր, աւելորդ կը նկատուի ը գիրի կիրարկումը, բայց կարեւոր է ուշադիր ըլլալ որ արմատ բառի մը մէջէն կորսուած ի կամ ու ձայներուն տեղ ը ձայնը պահուի լռելեայն կամ ի հարկին ներգործաբար. ըստ այսմ կը կարդանք. (ը)զմայլիլ, (ը)զգալ, (ը)զգեստ, (ը)շտեմարան, (ը)շտապել, (ը)ստանամ, (ը)սպասեմ, (ը)սքանչելի, (ը)ստոյգ. կամ՝ զ(ը)լանալ, զ(ը)մրուխտ, զ(ը)մուռս, զ(ը)րահ. շ(ը)քթիլ (իբր՝ շըթքիլ), շ(ը)քեղ. ս(ը)տանուն, ս(ը)տկել, ս(ը)լաք, ևայլն.

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Թ

1. Թ գիրը թաւ բաղաձայն մըն է, ինչպէս գիտենք, և իր ձայնական արժէքն է = դի կամ տի։ Ըստ այսմ համազօր է յունարէն θի (առանց թրթռացման), և լատին կամ եւրոպական thի։

2. Մէկ երկու բառեր՝ յետնագոյն ձեռագիրներու մէջ՝ թ ով գրուած կը տեսնենք՝ փոխանակ դի։ զոր օր. ընթանուր, փխնկ. «ընդհանուր»ի, անընթատ, փխնկ. «անընդհատ»ի, և այլն։ Նկատի առ «սեպհական» բառը՝ որ «սեպուհ» բառէն ածանցուած է, և զոր ոմանք «սեփական» կը գրեն, որ ճիշդ չէ։

3. Քանի մը բառերու մէջ թ և դ գիրերը իրարու հետ փոխանակուած կը գտնենք։ տառին ետևէն. զոր օր. քաղիրդ= քաղիրթ. չողոքորթ = չողոքորդ. թակարթ = թակարդ. սաղարթ = սաղարդ, և այլն (Տե՛ս Դ դասին մէջ 2)։

4. Թ գիրը ինչ ինչ բառերու մէջ ն և ջ գիրերով փոխանակուած կ'երեւի. զոր օր. զուարթանալ = զուարճանալ. յուռթի = ուռճանալ. լուրթ = լուրջ։ Համեմատէ յունարէն θερμός-ը (յոգն. θερμά) հայերէն «ջերմ» և «ջերմուկ» բառերուն հետ։

5. Յունարէնէ փոխ առնուած բառերու մէջ θ-ը թ է ընդհանրապէս, զոր օր. թէատրոն կամ թատրոն=θέατρον. թեմ=θέμα. թիւմ (ուրց)=θύμος. թափօր=θεωρία ?, որ կը նշանակէ. աստուածային կամ նուիրական բան մը տանիլ հանդիսաւ. և այլն։

6. Տառադարձութեան մէջ, առանց բացառութեան, թ գիրը կը համապատասխանէ Θ=thի, ինչպէս ըսինք վերև 1։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ժ

1. Ըստ հին հայ քերականներու «Ժ միջակ է Շի եւ Չի, զի քան զշայն թաւ է և քան զչայն լերկ» (Քերականութիւն Թրակացւոյն։)

2. Քանի մը բառերու գրչութեան մէջ ժ և շ կը չփոթուին իրարու հետ. զոր օր. Նժդեհ = Նշդեհ. աշխոյժ = աժխոյժ. Աշդահակ = Աժդահակ, և այլն. Համեմատէ «շարժ»ը՝ ռամկօրէն «ժաժ»ին հետ, և «ժաժմուկք» բառը՝ «շարժմակք» հին ձեւին հետ։

3. Կիլիկեան հայերէնի մէջ (Ժ-ԺԲ դար), գաղիական լեզուի ազդեցութեամբ՝ ժ ձայնը մուտ գործեց ինչ ինչ անուններու մէջ՝ որոնք գով ծանօթ էին նախապէս. զոր օր. «Մագիստրոս»ը եղաւ «Մաժիստր», Դիոգինէսը՝ Դիոժէն, և այլն։

4. Ընդհանրապէս մեր ժ գիրը պարսիկ կամ արաբ բառերու սկզբնատառ չին կը համապատասխանէ. օրինակներ.

ժահր	պրսկ.	զէհր (թոյն)
ժանգ	»	զէնկ կամ ժէնկ
ժանտ	»	զէնտ՝ որմէ «զանդիկ» (ազանդ մը),
ժամանակ	արաբ.	զէման, և այլն,

Նկատի առ «ժանուար» բառը որ կը նշանակէ կին տանող գահաւորակ, կազմուած ըլլալով պարսիկ զէն (կին) բառով. միւս կողմէ անդրուարը՝ որ ձևացած կ'երևի ἀνδρὸς ով, — ἀνήρ (այր) բառին սեռականը —, կը նշանակէ երիկ մարդ տանող կառք, գահաւորակ։ Համեմատէ մեր «անդրի» բառը, յն. ἀνδριάς (արձան) բառին հետ, որուն սեռականն ըլլալով ἀνδριάντος, իր ձևովն ու նշանակութեամբը տուած է մեզի անդրիանդ բառն ալ։ Նոյն արմատէն է նաև «Անդրեաս» յատուկ անունը = Ἀνδρέας։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ի

1. Մեր հին քերականները տաղաչափական կամ քերթողական արուեստի մէջ, ըստ յունականին, մերթ երկար և մերթ կարճ նկատած են ի ձայնաւորը՝ ինչպէս և աը (Տե՛ս Է դասին մէջ 4)։

2. Ի գիրը իբրև նախդիր ձայնաւոր սկզբնատառէն առաջ յի (կէս իի) արժէքին կը վերածուի, ինչպէս կը տեսնենք հոլովմանց մէջ։ Նոյն ձևով կը ներկայանայ նաև՝ իբրև նախամասնիկ մը (préfixe) ինչ ինչ բառերու սկիզբը. զոր օր. աւելի =յաւելուլ [=առաւելուլ]. ածիլ=յածիլ [=առածիլ, զառածիլ]. աջ=յաջող=յառաջեմ. լի=ի լի [=յղի], առլի, և այլն։

3. Ի գործածութիւնը՝ իբրև նախդիր՝ իր յայտնի տեղն ունի գրաբարի մէջ, թէ՛ շարժում և թէ՛ դադարում նշանակելով՝ եզ. և յոգն. հայցականի և եզ. վերջաւորով տրականի առջև։

4. Ի նախդիրը քանի մը ածական բառերու առջև դրուելով մակբայի արժէքը կուտայ անոնց. զոր օր. ի զուր. ի նանիր. ի դէպ. ի ճահ, և այլն։

5. Փոխ առնուած օտար անուններու կամ բառերու սկզբնատառ ի ձայներն ընդհանրապէս հակամէտ են կորսուելու. զոր օր. Իսահակ = Սահակ. Isabelle = Զապել. կոն (դոդէր) յն. εἰκὼν. կոնոմոս (մոդաղարդ, դնդե-) յն. οἰκόνομος, և այլն։ Նոյնը տեղի կ'ունենայ նաև անունի մը սկիզբը գտնուող եւ ի համար ալ. ըստ այսմ մեր մէջ «ռոպէ» բառը (յն. ῥοπή) որ վայրկեան կը նշանակէ, կը նշանակէ նաև աշխարհներ, եւ էն մերկացուած ռոպէին (=Եւրոպէ Εὐρώπη) չնորհիւ։ Նոյնպէս՝ Եւսեբիոս = Սեբէոս, և այլն։

6. Ի գիրը բառի մը վերջավանկին մէջ՝ կը կորսուի հոլովման ատեն (ինչպէս նոյնը կը պատահի ու երկբարբառին ալ), զոր օր. մարմին, մարմնոյ։ Բառին վերջը գտնուող ի գիրը՝ հոլովման ատեն կը փոխուի ւ-ի. ինչպէս՝ եկեղեցի, եկեղեցւոյ.

Numérisé par CDMF (PP) 2013

իսկ ետևէն ւ գիրը ունեցած ատեն՝ կը փոխուի ու. զոր օր. պատիւ, պատուոյ. անիւ, անուոյ. և այլն։ Ու վերջաւորող մի-վանկ բառերուն մէջ ալ նոյն փոփոխութիւնը կը դիտուի, բայց աւելի ը ձայնով կ'արտաբերուի ոն հոլովուած բառին մէջ. թիւ, թուոյ. տիւ, տունջեան, և այլն։

7. Ին իբրև արմատական բառ՝ կը նշանակէ՝ քան մը, բայց իրեն յատուկ ամուսի ձևերովը կը կիրարկուի լեզուին մէջ. իր, իմ, ինչ (համեմատէ ո, որ, ոմ)։ Միայն հարցակա-նի հանգամանքով հոլովուած ատեն՝ կը տեսնենք իր մերկ վի-ճակը. ո՞վ, ի՞ր, ի՞մ, ի՞ւ, և այլն։

8. Ի գիրը իբրև վերջամասնիկ կը դրուի ինչ ինչ գոյական բառերու ծայրը, և ունեցող նշանակութիւնը կ'առնէ. զոր օրի-նակ. յարգի, կորովի, աղի, և այլն։

9. Դասական հայերէնի վերաբերեալ ինչ ինչ բառերու ծայրը գտնուած ին՝ իբրև թարմատար գիր՝ զանց եղած կ'երևի ժողովրդային լեզուի ազդեցութեամբ. ըստ այսմ,

պատասխանի=պատասխան լորամարգի=լորամարգ
պանդոկի=պանդոկ ձօնի=ձօն, և այլն։

10. Անբևոյթներու վրայ դրուած ի գիրը քերականական պաշտօն մը կը կատարէ՝ բայածական բառեր չինելով. զոր օր. ընդունելի, ցանկալի, գարմանալի, ընթեռնլի, հաւատալի, ու-զորմելի, երկբայելի, և այլն։ Պէտք չէ այդպիսիները չփոթել ի ածականով ձևացած բառերու հետ. ինչպէս են՝ ցաւալի, հրաշալի, և ասոնց նմանները։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Լ

1. Մեր լեզուին նայ տառերէն մէկն է Լը, իբրև համազօր յոյն Λλին. բայց այս վերջինին աւելի կը համապատասխանէ մեր Ղը, ինչպէս կ'երևի հայ Այբուբէնքի համեմատական ցուցակէն, և պիտի տեսնենք նաև Ղ դասին մէջ։

2. Պէտք է գիտնալ՝ թէ ղը աւելի թանձր է քան ղը, որ սակայն խորթ արտասանութեամբ կոկորդային տառ մը եղած է մեր մէջ բոլորովին։

3. Յունարէնէ կամ ուրիշ լեզուներէ փոխ առնուած հասարակ կամ յատուկ անուններու λն (=l=ل)՝ փոխանակ ղի՝ երբեմն ղով ալ փոխադրուած կը գտնենք մեր մէջ. օրինակներ.

յն. σμίλιον=զմեղին. — λίτρα=ղիտր
» λίβανος=ղիբանոս (խունկ), նաև՝ Լիբանան (լեռ)
լատ. legio=լեգէոն. — lectica=ղկտի-ք (պատգարակ)
պրսկ. տէհղիզ=դահղիճ. — փէհղէվի=պահղաւ
ասոր. խարգօղա=խարագուղ (տեսակ մը մարախ)
» էղուղ=Իղուղ (ամիս), և այլն։

4. Յովհաննէս Երզնկացի կրկնակ գիրերու կարգէն կը համարի Լը, ուրիշ մէկ քանի բաղաձայններու հետ (զ, խ, չ, ռ, և այլն), և կը գրէ. «կրկնակք ասին, վասնզի մի մի իւրաքանչիւր ոք ի սոցանէ յերկուց ձայնակցաց բաղկացեալ է... ո՛չ ըստ գրոյն՝ այլ ըստ զօրութեան ձայնին»։ (Տե՛ս Զ դասին մէջ 1)։

5. Լի լծորդ ըլլալը ղի հետ մեր բնիկ բառերէն ալ կ'երևի որոշ գրչութեամբ. զոր օր.

ղուղակ.=ղուղակ. ղեղի=ղեղի. աղի՝ որմէ անաղի (անլի). մառախուղ, որմէ՝ մառախղապատ. ճապաղիլ=ծաւաղիլ. ղենջակ, իբր՝ ղանջակ. ծիղ=ծիղ. ջիղ=ջիղ. ուղն=ողն (թէև տարբեր առումով մը)։

6. Լը r ի հետ ալ կը շփոթուի երբեմն, և առաջինը երկրորդին համեմատութեամբ լեզուի թլուատում մը կը նկատուի, ինչպէս կը դիտուի տղոց խօսուածքին մէջ՝ որոնք r ի տեղ ղ

Numérisé par CDMF (PP) 2013

կ'արտաբերեն յաճախ(*)։ Նկատի առ գուրպա=գուլպա. տուեր եմ=տուել եմ (արեւելահայ թարթառով), եայլն։ Դիտելի է որ պատմական քերականութեան համաձայն՝ աւելի ուղիղ է «տուել եմ» ձեւը իր նմաններովը։

(*) Պլուտարքոս (**Հռոմէական հարցումներ, 54**) նոյն երեւոյթը դիտել տրուած է ըսելով. «Անոնք որ լեզուի դժուարութիւն մը ունին՝ չեն կրնար ր գիրը յստակ արտաբերել. այլ անոր տեղ լ (=ղ) ի ձայնը կուտան»։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Խ

1. Խ գիրը մեր լեզուին մէջ կոկորդային թանձրագոյն տառն է, և հազիւ թէ կարելի է զայն համեմատել յունական Χ χ-ի հետ, որը «ըստ սիւղոբայից հելլենացւոց» կը համապատասխանէ մեր Ք-ին։

2. Մատենագրական լեզուին մէջ կը տեսնենք ինչ-ինչ բառեր՝ որոնց խ-ի թանձրութիւնը ամոքուած է հ-ի փոխանակութեամբ, հաւանաբար գաւառաբարբառի ազդեցութեան շնորհիւ.

խոյակապ=հոյակապ

մինանէս (Փաւստ. Զ. 10) յն. μηχανάσις (մեքենայութիւն)

խաղբ, խաղբակել=հաղբ (արաբ. հապլ, ցանց, լաբ)

խարստի=հարստի, «երանդի համար պանուած արա անասուն»

խեց=հեց, «ոչ-ին շրջանակը»

ոսկեխուռն=ոսկեհուռն.—«ի հռան» փխնկ. «ի խռան»-ի, և ևն։

3. Ինչ-ինչ բառերու մէջ ալ խ-ի տեղ կը հանդիպինք շ-ի (հմմտ. χ=ch). օրինակներ.

խրտնում=շրտնում

փխրել=փշրել (փշուր, ոմկ. փսոր)

խայթոց=շիթոց.

Իսկ յետնագոյն տառադարձութեամբ՝ χλωρός (կանանչ, դեղին) բառը եղած է մեր մէջ «շլորոս» (Ցայտ. Զ. 8)։

4. Հիւբշման իր Հայերէն Քերականութեան մէջ (էջ 383) դիտել կուտայ՝ թէ յունական χ-ին դիմաց հայ խ-ին կը հանդիպինք միայն «տառեխ» բառին մէջ, որուն յունարէնն է τάριχος (աղած ձուկ՝ հմ.)։ — Պէտք չէ մոռնալ սակայն՝ թէ Հայ Եկեղեցիի պաշտամունքին մէջ վաղուց հետէ կիրարկուած «Պրոսխումէ» բառին ի գիրն ալ ուղղակի կը համապատասխանէ յունարէն «πρόσχωμεν»-ի χ գիրին, եւ բառը կը թարգմանուի «նայեցուք կամ նայեցարուք զգուշութեամբ»։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ծ

1. Լեզուատամնային արտաբերում ունեցող Ծ գիրը, որ գրեթէ յատուկ է մեր լեզուին. հնդեւրոպական համեմատութենէ դուրս կը մնայ, ինչպէս են ձ, ց, ճ, ջ, չ գիրերը։

2. Ծ գիրը լծորդ ըլլալով ձ ի՝ երբեմն կը փոխանակուի անոր հետ ճ գիրէն յետոյ. զոր օր. ինձ=ինծ (Վայրէ փաղան). ինձ=ինծի (դերանուն). խնձոր=խնծոր. խանձել=խանծել, եւայլն։ Նկատի առ նաև «գձուձ»=գծուծ բառը՝ որմէ «կծծի». ձաղել=ծաղ-ր-ել։

3. Ծ գիրը ինչ ինչ բառերու մէջ լծորդ կ'ըլլայ ճ ի. զոր օր. ծկոյթ=ճկոյթ. ծաւալել=ճապաղել. պարծ=պերճ. կծել=ռմկ. կճել։ Նոյնը կը տեսնուի նաև «ճանաչեմ» բայի կատարեալ և հրամայական եւայլն ձևերուն մէջ. ծանեայ, ծանի'ր, եւայլն։

4. Ծ գիրը կը փոխանակուի նաև s ի հետ՝ որ նոյնպէս ատամնային է. զոր օր.

ծիծ=sիs («մերկատիտ» բառին մէջ)։

արած=արաs (նոյն նշանակութեամբ)։

արածիլ=«արաւs» բառէն. (կայ նաև «արօsիլ»)

եղծ=աղs? = աղծապիղծ. ծածանիլ=sաsանիլ, եւայլն։

Հմմտ. նաեւ «պիղծ»էն ածանցուած «պղsոր» բառը իբրև *պղծոր։

5. Ծ գիրը իբրև կրկնաձայն (=sq) կը տեսնենք «մաsqիլ» բային մէջ՝ որմէ «մածանիլ» կամ «մածուն». ինչպէս ղզն ալ համազօր է ձ ի. ղզի=ձի բառին մէջ։

6. Ծ գիրը կրնանք նաև զ ով փոխանակուած համարիլ, եթէ համեմատենք զ-ածած բառը «ազազուն» բառին հետ. ըստ այսմ՝ կծուիլ = ռմկ. կզուիլ. կրծկալ=ռմկ. կզկալ, եւայլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

7. Ծ գիրը յունական γ ի արժէքով կը գտնենք քանի մը բառերու մէջ. օրինակներ.

ծունր (ծունկ), γόνυ

ծնունդ, γένεσος [յն. γεν (ծին) արմատէն:]

ծնօտ, γνάθος

ծեր=(γέρων)=ծերունի. ծաղր, γέλως (=ծիծաղ)

ծիր, (γῦρος)

մեծ=(μέγας). գործ. (ἔργον = *Fέργον) (Տե՛ս Գ. դասին մէջ 5):

— Թէպէտև ծ գիրը γ էն զատ, ինչպէս տեսանք, ուրիշ յունարէն գիրի հետ խնամութիւն մը չունի ստուգաբանօրէն, բայց մեզի անհաւանական չերևիր՝ մեր «ծիածան» բառին ծագումը ենթադրել Διο+ζώνη ով ձևացած յոյն բառէ մը, Դիոսի կամ Արամազդայ գօտի նշանակութեամբ:

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Կ

1. Կը կը համապատասխանէ յունական K κ լին, ուստի և յունարէնէ փոխ առնուած բառեր նոյն ձայնով ընդունուած են մեր մէջ. զոր օր.

կենդրոն (=կեդրոն)	յուն.	κέντρον	Ֆր.	centre)
կիտրոն	»	κίτρον	»	citron)
կէտ (ձուկ)	»	κῆτος	»	cétacé, կետազգի)
կրկէս	»	κιρκήσιον	»	cirque)
կղմինտր=կղմիտր	»	κεραμίς սեռ. κεραμίδος	(Ֆր.	flirkhis)
կիւրակէ (տէրունական)	»	κυριακή,	որմէ	և « Կիրակոս »։

— Սոյն օրինակներուն մէջ՝ յոյն κ-ի լատին c-ով փոխանակուելէն յառաջ եկած ձայնաբանական երևոյթը տեսանք արդէն քանի մը բառերու վրայ (Տե՛ս Գ դասին մէջ 6)։

2. Պարսկերէն այն բառերը որոնք յաւելուածական կ-ով մուտ գտած կը համարուին մեր լեզուին մէջ՝ հաւանաբար պահլաւերէնի խողովակով ընցած են մեզի. զոր օր.

պրսկ.	պհլ. եւ հայ. ձեւերով
նամէ	նամակ
թախտա	տախտակ
շէպկի (ֆէշքիրշէֆ)	շապիկ
խիւրտէ (մանրոտ)	խորտակ(եմ)
խօրտի	խորտիկ
տէշնէ	դաշնակ (դշտիկ դաշն), և այլն։

Կ' = ԿՐ = ԿՈՒ

Արևմտեան հայերէնի՝ այսինքն մեր աշխարհաբարին մէջ Սահմանական ներկայի և անկատարի առջև կիրարկուած կ'=կը=կու հաստատական նախամասնիկի մասին կարևոր է գիտնալ՝ թէ

ա. Սոյն յաւելուածական նախամասնիկը գոյութիւն չունի ում ճիւղի վերաբերող հայ բարբառներուն մէջ, ուր կը խօսուի և կը գրուի, տեսնում եմ, տեսնում էի, փոխանակ ըսելու, կը տեսնեմ, կը տեսնէի, և այլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

բ. Կու կամ կը ի ծագումը կայ ու բառերուն սղումովը կազմուած կը նկատեն ոմանք, որպէս թէ՝ «կայ ու տեսնէ» և նման խօսքի ձևերը ժողովրդային լեզուին մէջ վերածուած ըլլան «կու տեսնէ» կամ «կը տեսնէ»ի, և այլն։ Պատմական քերականութեամբ դիւրին չէ մեկնել այս երևոյթը, բայց բանաւոր է իբրև բացատրութիւն։

գ. Ուրիշներ կու նախամասնիկին կաղ բային հետ ստուգաբանական աղերս ունենալն ընդունելով հանդերձ՝ կը համարին զայն գաւառաբարբառի հին մասնիկ մը, որուն միջնադարեան հայերէնի մէջ Սահմանականը եղանակաւորելու պաշտօնը տրուած ըլլայ։

դ. Կա՛յ ուրիշ կարծիք մըն ալ, որուն համաձայն մեր կ'=կը=կուն կրնայ նոյնացուիլ թալմուտական k, ki, ka, ke, նախամասնիկին հետ, որ բային ընդունելութեան առջև դրուելով՝ ներկայ ժամանակ կը չինէ, և կամ՝ արաբերէն եը կամ եու ին հետ, որ Սահմանական ներկայ և անկատար Գ դէմքերուն սկիզբը կը դրուի։ — Այս մեկնութիւնները սակայն՝ հազիւ կրնան հաւանական համարուիլ։

— Միջնադարեան աշխարհաբարի մէջ առհասարակ գործածուած ձևն է կուն, զոր այժմ կը կիրարկենք միավանկ գամ, լամ, տամ բայերու Սահմանական ներկայ և անկատար ժամանակներուն առջև միայն, իսկ կը ձևը բազմավանկ բայերուն համար։ Բայց որովհետև հաստատական նախամասնիկի մը դերը միայն կը կատարէ ան, ի դէպ է գրչութեան մէջ կրն պահել բաղձայնով սկսուած բայերու առջև, իսկ ուր որ ինքնին ը ի ձայնը կ'արտաբերուի, զոր օր. (ը)սպասեմ, (ը)ստանամ, (ը)զգամ և նման բայերու առջև, լաւ է գրել՝ կ'սպասեմ, կ'ստանամ, կ'զգամ, լոկ ապաթարցով մը, ինչպէս կ'ընենք ձայնաւորով սկսուած բայերու առջև, քան թէ գրել՝ կը սպասեմ, կը ստանամ, կը զգամ, և այլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Հ

1. Հ գիրը, լեզուաբաններու կարծիքով, տիրապէս տառ մը ըլլալէ աւելի՝ հապագային հնչիւն մըն է կամ թաւացումի նշան մը ձայնաւորով սկսուած կարգ մը բառերու վրայ։

— Յունարէնի մէջ Հ գիրը գոյութիւն չունի, ու միայն թաւ շունչի սա նշանը (՝) կը դրուի կարգ մը բառերու սկզբնատառ ձայնաւորներուն և բոլոր ῥ և ῥ սկզբնատառերուն վրայ։

2. Յունարէնէ փոխ առնուած յատուկ կամ հասարակ անունի մը սկզբնատառ ձայնաւորին թաւ շունչը (՝) լատիներէնի մէջ H=h ով կը փոխանակուի. նոյնը հայերէնի մէջ ալ հ-ի արժէքով կը ներկայացուի. զոր օրինակ.

Ἕλλην (=Hellen)=Հելլէն. — Ὅμηρος (=Homère)=Հոմերոս
αἵρεσις (= hérésie)= հերեսիութիւն=հերձուած,
Ὕλη (= hyle)= հիւլէ կամ հիւղէ
ὑπηρέτης = հիւպերէտ (պաաաաը, ֆոէրաաը)
ὕδρα =(hydria)=հիդրա (վիշապ).— ἥρως(= heros) հերոս (նը.
ῥήτωρ (=rhetor, ֆր· rhéteur)=հռետոր, և այլն։ [ֆրթաթաթ-ռիէաթ)

— Բացառութիւն մըն է մեր «հեթանոս» բառին ձևը, համեմատելով յն. ἔθνος (ազգ) բառին հետ, որ թաւ շունչ (՝) չունի իր սկզբնատառ է-ի վրայ։

3. Հ գիրը քանի մը բառերու սկիզբը դրուելով՝ սաստկացուցիչ դեր մը կը կատարէ. զոր օր. հզօր, հպարտ, հմուտ, հլու, հուժկու, և այլն։

4. Կան բառեր ալ որոնք սկզբնատառ հ-ի գոյութիւնը մերթ կը պահեն, և մերթ կը կորսնցնեն իբրև հապագային ձայն մը. օրինակներ.

հսկայ=սկայ.— հաւատ=աւատ.— համբառնալ=ամբառնալ.
համբարել=ամբարել.—հանդերձապետ=անդերձապետ, և այլն։

5. Ինչ ինչ բառերու վրայ հ գիրը աւելցուած կը գտնենք ժողովրդական կամ ռամկօրէն լեզուին մէջ. զոր օր. որթ =հորթ. ունդ = հունտ. ագանիլ = հագնիլ. արբած = հարբած, և այլն.

Համեմատէ նաև՝ օդ[իք]=հօտ. ոգի=հոգի բառերը։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

6. Պարսիկ կամ Պահլաւ բառերու սկզբնատառ ֆ ձայնը հ ով փոխանակուած կը գտնենք մեր մէջ. օրինակներ.

ֆերհենկ=հրանանգ. — ֆերիշտ=հրեշտակ
ֆիրման=հրաման, որմէ և ֆրամասար=հրամատար
ֆրասպի=հրասպախ (=փարսպախ)
ֆրավարտակ=հրովարտակ. — ֆրավարտիկան=Հրոտից (ամիս)
ֆրաշա=հրաշ-ք, որմէ և ֆրաշոկերտի = հրաշակերտ, Ներ-սոեանց, վերածնունդ նշանակութեամբ։

7. Կրկնաւոր կազմութեամբ բարդուած բառերու մէջ՝ երկրորդ արմատին հ գիրը կը կորսուի ընդհանրապէս. զոր օր. հեղ + հեղ = հեղեղ. հեծ + հեծ=հեծեծել. հինինալ՝ իբրև հինհինալ (նմանաձայնութեամբ), ռմկ. հնհնուք, և այլն։

8. Հ գիրի անկումը կը տեսնենք նաև «հարկանեմ» եւ «հատանեմ» բայերու արմատէն ձևացած բառերու մէջ. զոր օր.

փողար < փողհար < փողահար
փայտատ < փայտհատ < փայտահատ(*), և այլն։

Նկատի առ «հարիւր»ով կազմուած երկերիւր (=երկու հարիւր) բառին մէջ ալ նոյն երևոյթը։

9. Յունարէն սկզբնատառ π գիրը հ ով փոխանակուած կը գտնենք մեր լեզուին հին բառերուն մէջ. օրինակներ.

πατήρ=հայր
πῦρ=հուր (թէև ընիկ յունարէն բառ մը չի նկատուիր)
περίνη=հերիւն
πέρυσι=հերու
πήνη=հէնք (հէնոտ), և այլն։

10. Տառադարձութեան մէջ, որպէս զի յուսակ (hiatus) տեղի չունենայ, սովորաբար երկու նոյն ձայնաւորներու միջև կ'աւելցուի հ գիրը. զոր օր. Ἀβραάμ = Աբրահամ. γέεννα = գեհենն, և այլն։ Նոյն դերը կը կատարեն նաև յ և ւ տառերը Μιχαήλ = Միքայէլ. Ἀώδ=Աւոտ եւ ասոնց նման անուններու տառադարձութեան մէջ։

(*) < կամ > անկիւնաւոր այս նշանները կը գործածուին լեզուաբանութեան մէջ. բառին հին ձեւը կը դրուի այդ նշանին բաց կողմը, իսկ համեմատաբար նոր ձեւը՝ սուր կողմը։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Զ

1. Զ գիրը միջակն է Ծ լերկին և 8 թաւին։

2. Ինչպէս բոլոր միջակները՝ նոյնպէս և Զ գիրը իր առջեւէն և ռնգականը ունեցած ատեն՝ իր լերկին կը փոխուի երբեմն. (Տե՛ս Ծ ի դասը 2)։

3. Տառադարձութեան մէջ Զ գիրը ո՛ր և է օտար գիրի հետ փոխանակուած չենք տեսներ, վասն զի յունական 3 գրախումբերէն դուրս կը մնայ ան. սակայն պարսիկ կամ ասորի լեզուէ փոխ առնուած բառերու մէջ երբեմն գ ի կը համապատասխանէ. զոր օր.

Զիւթ=գիփթ (որ նոյն է պարսիկ՝ արաբ եւ ասորի լեզուներու մէջ)

Զէթ=գեթա (ասորերէն և արաբերէն).

Զագ=գաք (պարսկերէն, անասունի յաք), և այլն։

4. Զ գիրը, հայերէն հին և հարազատ բառերու մէջ, կըրնայ համեմատուիլ յունարէն Χ ի հետ. զոր օր.

Զիւն=χιών

Զմեռն=χειμερινὸς (ձմեռնային)

Զեռն=χείρ. (ἐν χειρὶ եզ. ի ձեռն, ἐν χερσὶ յոգն. ի ձեռս)

Զիրք=χάρις (շնորհք). — Որձ=ὄρχις — Մերձ=μέχρι.

Զաւնեմ=Զօնեմ=χέω, հեղուլ, թափել. նաև χρή=ձաւնի=ձօն։

— Հայերէն ձոյլ=ձող և ձեւ բառերն ալ սոյն χρή արմատէն ծագած կը համարուին, թափուած կամ կերպաւորուած նշանակութեամբ. (Տե՛ս Հիւբշման, Հայ Քերականութիւն, Ա. էջ 469)։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ղ

1. Ղը կը համապատասխանէ յունական Λ λ ի «ըստ սիւղոբայիցն Հելլենացւոց», ինչպէս կ'երևի մեր Այբուբէնքի համեմատական տախտակէն։

2. Տառադարձութեան մէջ ալ նոյնը կը տեսնուի յունարէն թէ' յատուկ և թէ' հասարակ անուններու վրայ. երբեմն ղ ի տեղ լ ալ կը կիրարկուի՝ երբ λ գիրը երկու ի երու մէջ ներկայանայ մեր մօտ. նոյնը կը դիտուի նաև ել (ասդուած) վերջաւորող եբրայական յատուկ անուններու մէջ ընդհանրապէս. օրինակներ.

Ա. Յատուկ Անուններ

Պղատոն = Πλάτων.	Պրոկղոս = Πρόκλος.
Կիւրեղ = Κύριλλος.	Կղէոպատրա = Κλεοπάτρα.
Ղուկաս = Λουκᾶς.	Ղովտ = Λὼτ
Փիլիպպոս = Φίλιππος.	Փիլիմոն = Φιλήμων,
Ուրիէլ = Οὐριήλ.	Ռափայէլ = Ῥαφαήλ. և այլն։

Բ. Հասարակ Անուններ

եկեղեցի = ἐκκλησία. — բաղանիք = βαλανεῖον
մեղր = μέλι (որմէ՝ մեղու = μέλησσα)
աղաղակ = ἀλαλαγή. — սաղմոս = ψάλμος. — աղէկատ = ἠλακάτη.
աղաջուր = ἀλάστωρ (չարաքարծ, ամբարիշտ).
փիլիսոփայ = φιλόσοφος. — փիլոն = φελόνη (զգեստ կամ պայսուսակ), և այլն։

3. «Ղատն լծորդ է Լիւնին», ինչպէս կ'ըսէ Արիստակէս գրիչ (ԺԲ. դար). ըստ այսմ և նոյն ծագումը ունեցող բառերէն ոմանք ղ ով կը գրուին և ոմանք լ ով. օրինակի համար.

աղամ = ἀλέω. աղիւր = ἄλευρον
աղ = ἅλς սեռ. ἁλὸς. որմէ՝ անաղի (անղի) = ἄναλος
մառախուղ, մառախլապատ, և այլն։ (Տե'ս Լ ի դասը 5)։

— Գործք Առաքելոցի Ա 4 համարին «հաղորդիլ» (հացիւ) բացատրութեան մէջ՝ աղ (կամ *հաղ) բառին գոյութիւնը կրնայ ենթադրուիլ՝ ինչպէս է յունարէն բնագրին συν-αλιζόμενος բառն ալ՝ որ կը նշանա-

Numérisé par CDMF (PP) 2013

կէ մէկտեղիլ կամ մէկտեղ աղ (ու հաց) ուտել։ — Աղի *հաղ ձևէն կրնայ յառաջ եկած ըլլալ մեր մէջ «հալիլ» բայը՝ որ աղին վրայ դիտուած սովորական երևոյթ մըն է։

4. Ղ և Լ ի լծորդութիւնը երևան կուգայ նաև ոյլ վերջաւորող ինչ ինչ բառերու մէջ, որոնցմէ եթէ յ գիրը պակսի՝ ղը տեղի կուտայ ղ ի. զոր օր.

Թոյլ=թող. — նշոյլ=նշող. — ձոյլ=ձող (յուլուած՝ թափուած բան մը), յոյլ=յող[ամ], և այլն։

Հմմտ. փայլ փայլ=փաղփաղիմ = փողփողուն, ռմկ. փալփլիլ. — այլ և այլ = այղ և այղ = աղաւաղ. — յայլակարծուց=յեղակարծ. — այլանդ(ակ)=աղանդ(աւոր), և այլն։

5. Ղ գիրը քիչ բառերու մէջ իբրև սկզբնատառ կ'երևի, և կրնանք իրմէ առաջ ու երկբարբառի մը անկումը տեսնել մէկ քանիներուն վրայ. զոր օր.

ղեակ=ղեկ	փխնկ.	«ուղղեակ»ի
ղերձ	»	«ուղերձ»ի (ղրկուած բան մը)
ղորդ (ռմկ.)	»	«ուղղորդ»ի, և այլն։

Հմմտ. յղել, յղկել, յղփանալ բառերը, որոնք «ուղի», «ուղուկ», «ուղփ» (լոյս, փայլ) բառերէն կազմուած են՝ յ նախամասնիկն ընդունելով իրենց վրայ (Տե'ս Յ ի դասին մէջ 8)։

6. Ղ ի հետզհետէ թաւանալուն կամ կոկորդային խ ի մօտենալուն պատճառաւ է որ կը մեկնուի քանի մը բառերու կրկնակ գրչութեան ձևը մեր մէջ, զոր օր.

բախտ կամ բաղդ (որ ճիշդ չէ).

սանդուղ=սանդուխ. — վաղճան=վախճան

ռմկ. ղրկել=խրկել (յուղարկել>յղարկել բայէն)

— Հմմտ. եղբայր=ախպար (ռմկ.)—աղբիւր=ախպուր (ռմկ.)։

7. Հայերէն բառերու գրչութեան մէջ ղ ի ետևէն եկող բաղաձայն գիրն ընդհանրապէս միջակ է (բ, դ, ձ, ջ), զոր օր.

աղբ, ողբ, ջաղբ, քաղդեայ. — բաղձ, մաղձ, դեղձ. գաղջ, ողջ, աղջամուղջ, զիղջ.

Իսկ բացառութիւն են, շաղփաղփ, զաղփաղփուն, փաղփուն, աղցք, քաղց, քաղցր եւ գեղչ բառերը։

8. Լերկ և թաւ գիրեր ալ կը կցուին ղ ի. զոր օր. աղկր, աղկաղկ, աղտ, աղքատ, յաղթ, և այլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ղի եւ Լի վիճը

Անցեալ դարու կիսուն՝ Ղ ի եւ Լ ի տառական արժէքը վիճաբանութեան նիւթ եղաւ Վենեցիկի Մխիթարեան Միաբանութեան պատկանող երկու նշանաւոր անդամներուն միջեւ։ Երկուքն ալ հիմնուելով հանդերձ հին հայ բերականներու կարծիքին վրայ՝ տարբեր եզրակացութեան մը կը յանգէին խնդրին վերաբերմամբ։

Յովհան Երզնկացի (ԺԳ. դար) **ղ** գիրի ձեւացումը, համեմատելով իրեն լծորդ **լ** ին հետ՝ ա՛յսպէս կը մեկնէր իր Քերականութեան մէջ. «Որ յայլ ազգս **լիւնով** է անուն՝ ի մերս **դատով** սահմանեցին [թարգմանիչք], վասն թանձրութեան լեզուիս, դնելով կէս (=**փշիկ**) առընթեր **լիւնին**, ա՛յսպէս **ղ** եղեւ **ղ**. եւ դարձեալ զայն կէս ի վերայ գլխոյն դնելով՝ 'դիւն, որպէս զի խօսեցուք զմերս, խօսեցուք եւ զնոցայն»։ Նոյն դարուն մէջ՝ Վանական Վարդապետ եւս կը գրէր. «**Լիւնն Ղատ** առնեն եւ նշան ի վերայ դնեն որ տեղն լնու»։

Ուրիշ քերական մըն ալ՝ Արիստակէս գրիչ՝ որ Երզնկացիէն եւ Վանականէն բաւական առաջ ապրած է՝ **փշիկի** մասին խօսելով կը գրէր. «Եւ զի **դատդ** լծորդ է **լիւնիդ**, հերիք համարեցան սուրբ թարգմանիչքն **դատ** ի գլխով գծագրել եւ ոչ մերով թանձր **լիւնիւ**. ա՛յսպէս «էղի. էղի» եւ ո՛չ «էլի, էլի». եւ վասն այն՝ սմին ուրիշ գիր չսահմանեցին [թարգմանիչքն]...։ Միւս նշանն որպէս **փշիկ** (՝) է. եւ է ի վերայ այնց գրից՝ որոց գլուխն որպէս **դատ** ի է եւ չէ՛ **դատ** եւ ո՛չ **լիւն**... այլ '**դիւն** է սա։ Եւ այս '**դիւն** է սրուկ եւ նուրբ քան **զլիւն**, եւ ոչ **դատ** ին պէս...։ **Լիւնն** յայլ ազգաց լեզուս նօսր է. զոր մեք **դատով** «Ղուկաս, Ղազար» ասեմք, նոքա «'Ղուկաս, 'Ղազար» [ասեն]. այսպէս եւ զայլսն նմանապէս»։

Հ. Արսէն Բագրատունի այս ամէնէն կը հետեւցնէր՝ թէ ո՛չ մեր կոկորդախօս **ղ** ը եւ ոչ ալ թանձր **լ** ը նշդիւ չէին համապատասխանէր յունական նուրբ ու փափուկ λ ին. ուստի եւ կը պնդէր՝ թէ **առաջին թարգմանիչներու օրէն իսկ** սովորութիւն եղած էր **փշիկ** մը դնել **'լ** ի վրայ ի նշան նուրբ եւ փափուկ արտաբերումի, բայց յետոյ՝ ա՛յս կամ այն ձեւով՝ **ղ** ի հետ շփոթուած եւ վերջապէս **դատ** ի հնչումով խաթարուած էր ան։ Բագրատունին միաժամանակ կ'ընդունէր նաեւ՝ թէ նոյն **փշիկը** '**ղ** ի վրայ ալ դրուելու սովորութիւնը կանուխէն գոյութիւն ունեցած է առաջին թարգմանիչներու գրչին տակ։

Իր ընդդիմախօսը՝ Հ. Գաբրիէլ Վ. Այվազովսքի (յետոյ եպիսկոպոս Հայ Եկեղեցւոյ) հիմնաւոր չէր նկատած Բագրատունիին տեսութիւնը, առարկելով՝ թէ հնագոյն **երկաթագիր** ձեռագիրներու մէջ **փշիկի** կիրարկումը գոյութիւն չունէր, եւ կը հետեւցնէր՝ թէ **ղ** ը իր բնական ձեւին մէջ յոյն λ ին համապատասխանող գիրն էր բոլ Մեսրոպեան այբուբէնքի, ու յետին գրիչներու առուեստակութիւն մը կը համարէր կիրարկուած այդ **փշիկ** ը կամ **կէտ** ը, **ղ** ի հետզհետէ **կոկորդախօս** գիրի մը վերածուելուն առաջին առնելու նպատակով։ — Այս կարծիքը աւելի ուղիղ էր, եւ Բագրատունին անուղղակի կը հաստատէր զայն, յայտարարելով՝ թէ «մեղմ էին **ղ** եւ **լ** բազում ուրեք ի բերանս ուղղախօս եւ հմուտ գրագէտ նախնեացն, լերկ եւ բարակ արտաբերութեամբ» (*Քերականութիւն Զարգացելոց*, էջ 657)։ — Եթէ իրօք ունէին նախնիք Ղ ի եւ Լ ի բարակ արտաբերումը՝ տեղի չէր մնար պնդելու՝ թէ **առաջին թարգմանիչներն ալ** կը գործածէին այդ **փշիկը**։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ձ

1. Մեսրոպեան տառերու մէջ Ձ գիրը՝ ձևով ու ձայնով նման է զպտականին, ինչպէս դիտէլ տուած է Տը Լագարդ։

2. Ձ գիրը լծորդ ըլլալով Ջ ի՝ կը փոխանակուի երբեմն ա-նոր հետ, ինչպէս. բՁիմ=բՁիջ. գէՁ=գէջ. ՁիղՁ=ՁիղՁ, և այլն։ Երբեմն ալ կը փոխանակուի Ծ ի հետ (Տես Ծ ի դասը 3)։

3. Պարսկերէնէ փոխ առնուած բառերու Շ սկզբնատառը՝ Ճ ով կը փոխագրուի մեր մէջ ընդհանրապէս. օրինակներ.

Պրսկ. ՁարՃ=ճար կամ ճարակ.—ՁիմՁիր=ճամբար
» ՁՃնկ=ճանկ.—ՁՃՃնկ=ճեղենակ
» ՁարՃ=ճախը, ճախարակ.—ՁՃՃիր = ճանապարհ,
» ՁՃրպ=ճարպ. — ՁՃրաղ=ճրագ, և այլն։

4. Նոյնպէս Շ սկզբնատառով պարսիկ բառերը մերթ Ջ ով և մերթ Ճ ով կ'երևին հայերէնի մէջ.

Պրսկ. ՃՃՁն (կամ ՁՃՁն)=ՁաՁն, ՁաՁինք (գոն, խրախճան)
» ՃՃրտՃ=ճարտուկ (ձի). Նաև՝ ՁՃրմակ=ճերմակ (ձի)
» Ճուշ կամ ՃիուՁՃն=ճաՁան (կոտրած ոսկր).—ՃատՃ—ՁատուկՃ
» ՃամՃ (ՁՃՃոպ)=ճամուկ. Բարբառիեան մէջ դայն «ոսկեճամուկ»
» ՃՃրպ (յաՁՁուկ)=ճարպիկ, և այլն։

5. Արաբ կամ պարսիկ բառերու ՃՁ և կը ձայներու նոյնացումին համեմատ՝ մեր մէջ ալ Ճ և գ տառերը կը փոխանակուին ինչ ինչ փոխառիկ բառերու մէջ. գոր օր. ռոՃիկ=հռոգ, և այլն, (Տես Դ ի դասը 4)։

Հմմտ. արաբ. ՃՃգրՃ կամ կՃգրՃի հետ հայերէն «կղզի» բառը։

6. Դարձեալ պարսկերէնէ փոխ առնուած բառերու Յ գիրը Ճ և Ժ տառերով կ'երևի մեր մէջ. օրինակներ.

Պրսկ. ՃՃՁիլ=դահլիճ.—մուՁՃ=մուՃակ
» պաՁար=վաՃառ. ՁՃՃ=ժան[ուար], ՁՃՃ գանոՁ ՃՃՃաՁրակ
» ՃիուՁՃ=դժոխք, և այլն։ (Տե՛ս Ժ ի դասը 4)։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

7. Ինչ ինչ հայերէն բառեր ալ ծայնական նոյն փոփոխութիւնը (զ=ճ) ցոյց կուտան լեզուին մէջ. զոր օր.

խոզ=խոճկոր (խուզ ֆոգ). գինեզէն=գինեճան(*), և այլն։

(*) Սոյն ճանը՝ իբրեւ յեսամասնիկ՝ կ'երեւի նաեւ մեր Դաւաճան, Ճակաճան բառերուն մէջ. վերջինը «ճայիկ» (ճ ֆ) բառէն ձեւացած է հաւանաբար։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Մ

1. Ձայնաբանական արժէքին համաձայն՝ Մ ը ռնգաչրթնայ գիր մըն է, ու գրեթէ բոլոր հնդեւրոպական լեզուներու մէջ տեսակ մը ռնգայնացում (nasalisation) կ'ունենայ չրթնայ պայթուցիկ թաւ կամ լերկ գիրերուն առջև (փ, բ, պ = φ, β, π, = ph, b, p)։ Ըստ այսմ կը գրենք. ամփոփել, ամպ, ամբողջ, լամբ, չամբ, ջամբ, և այլն։ (Տե՛ս Բ ի դասը 5)։

2. Ցուցական դերանուններու և ածականներու, յարաբերական և անորոշ դերանուններու հոլովման մէջ՝ մը եզակի տրականին կազմիչ տարրը կ'ըլլայ. զոր օր. Սա (դա, նա) տր. սմա. Այս (այդ, այն), տր. այսմ կամ այսմ-իկ. Սոյն (դոյն, նոյն), տր. սմին. — ո կամ որ, տր. ում, որում. ոք, տր. ուստեք, և այլն։ Քանի մը ածական բառեր ալ՝ ինչպէս են, հին, նոր, առաջին, վերջին, և այլն, իրենց եզակի տրականին մէջ մ գիրը կ'առնեն. հին, հնոյ, հնում. նոր, նորոյ, նորում. առաջին, առաջնոյ, առաջնում, և այլն։ Այսպէս կը հոլովուին նաև չէզ. կամ կրաւոր. անցեալ ընդունելութիւններէն մէկ քանին։

3. Մեր յունաբան թարգմանիչներու ձեռքով (Զ-ի դար)՝ մի իբրև տրականակերտ կիրարկումը աւելի ընդհանրացած կը գտնենք «ոյ» հոլովման վրայ գացող եզակի բառերու մէջ. զոր օր. մարդ, մարդոյ, մարդում, ի մարդում. կենցաղ, կենցաղոյ, կենցաղում, ի կենցաղում, և այլն։

4. Մ գիրը իբրև թարմատար կամ մակաբոյծ կ'երևի նաև քանի մը կրկնաւոր բառերու կազմին մէջ. զոր օր. աղխամաղխ, աղջամուղջ, խառնամառն, չեղտամեղտ, խաժամուժ, և այլն։

5. Երբեմն ալ՝ բառի մը կրկնաւոր ձևին մէջ՝ լեզուի խաղով մը (որ աւելի ժողովրդական հանգամանք կը թուի ունենալ) համանիշ կրկնակի մը երևան եկած ըլլալը կը դիտուի. զոր օր. հաշիլ = մաշիլ. գոյն = մոյն. ցեց = մեց. լերկ = մերկ. խանդումանդ (իբր էնդ — մնդ), և այլն։ Նկատի առ ռամկօրէն «խոլոր մոլոր», «ծուռ ու մուռ» բացատրութիւնները, և այլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

6. Մէկ երկու բառերու վերջաւորման մէջ «ան»ի տեղ կը հանդիպինք «ուն»ի, ուր հաւանաբար՝ վերջին ոնգականի ճընչումին տակ՝ նախորդ ոնգաշրթնայինը ձայնական նուազման մը ենթարկուած է. զոր օր. մրջիւն = մրջիւն. *պաշտաւն= պաշտաւն, սեռ. պաշտաւան։ — Համեմատէ նաեւ «իւն» մասնիկի իբրև «ուն» հոլովուելու ձեւը. զոր օր. գոչիւն = գոչուն, գոչեան. հնչիւն=հնչուն, հնչեան. փայլիւն=փայլուն, փայլեան, եայլն բառերուն մէջ։

—Ստուգաբանօրէն՝ հայերէն «անուն» բառը *«անոմն» (յուն. ὄνομα), և «տուն» բառը *տոմն (յուն. δόμος) ձեւերէն յառաջ եկած ըլլալ կը թըւին։ Հետաքրքրական է տեսնել որ արևելահայ գաւառաբարբառի մը մէջ ժողովուրդը պահած է. զոր օր. «անուն» ձեւը փոխանակ «անուն»ի։

—«Շինի, չինի, ձեր տղին անումն ի՞նչ ա»։

—«Տընըչէն, տընըչէն, ձեր ըրբի անումն ի՞նչ ա»։

—«Առաջ անումդ գառ հանիր...»։

(Տ. Նաւասարդեան, ժողովածու Զ. էջ 104, 105, է. 77)

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ց

1. Սկզբնատառ Ց գիրը Հի համազօր հապագային հնչիւն մը առած է անճիշդ արտաբերումով մը՝ որ ընդհանրացած է սակայն, մանաւանդ Արևմտեան Հայոց մէջ։ Անոր ձայնական որոշ արժէքը՝ իբրև կիսաձայն կամ ճմլուած ի մը՝ տեսանք արդէն յունարէնէ տառադարձուած յատուկ անուններու կարգին. (Տե՛ս Ե. դասը 10)։

— Նկատի առ նաև՝ նոյն, (սոյն, դոյն) ցուցական ածականները, որոնց նախնական ձևը կը թուի ըլլալ՝ նո-ին (սո-ին, դո-ին), ինչպէս կ'երևի հոլովման ատեն։

2. Միավանկ գոյական բառերուն ծայրը և բոլոր բառերու մէջտեղը յ գիրը կը պահէ իր յատուկ ձայնը, ինչպէս՝ հայ, ճայ, պայ, բայ, նայ (խառ-), վա՛յ. խոյ(*), հրամայել, գնայուն, և այլն. նոյնպէս եւ երկբարբառներու մէջ. գոյն, լայն, թոյն, երկայն, և այլն։

3. Բազմավանկ բառերուն ծայրի յ գիրը կը մնայ անձայն. զոր օր. չղթայ, կատսայ, ծնծղայ, քահանայ, մանանայ. և այլն. (Տե՛ս Ա. դասը 11)։ Պէտք է ընդունիլ սակայն՝ որ այդ համր յն բոլորովին թարմատար գիր մը չէ, այլ կը նպաստէ իրեն նախորդ ձայնաւորի երկարացմանը, և կը կարդացուի իբրև «չըղթա՛յ, կատսա՛յ» և այլն։ — Աչխարհաբարը՝ նման բառերու յոգնակիին մէջ չի պահեր յի գործածութիւնը։

4. «այ» վերջաւորող բառերուն ծայրի յաւելուածական յ գիրը կրնայ նաև մուտ գտած ըլլալ հին գրչութեան մէջ՝ հոլովման ատեն յորանջէ (hiatus) զգուշանալու հետևանքով. զոր օր. արքա բառը՝ կարդալու ատեն արքա-ի, յարքա-է, արքա-ից, արքա-ութիւն, և այլն, յայնաւորի բախում մը ինքնին տեղի կ'ունենայ, անախորժ հնչելով հայ ականջին։ Ըստ այսմ ահ, ահի, ահ, ահա, ձայնաւորներուն միջև յ, հ և ւ յաւելուածական գիրերուն կա-

(*) Բացառութիւն է «գոյ» եւ «կայ» բառերուն ընթերցումը, որոնք (գոմ, գոս) «գոյ» եւ (կամ, կաս) «կայ» բայերու սահմանական եզ. Գ. դէմքերուն գոյականաբար կիրարկումն են, ինչպէս է եմ բային է ձեր՝ իբրեւ գոյական բառ։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

տարած դերը տեսանք Տառադարձութեան մէջ ընդհանրապէս։ (Համեմատէ Հի դասը 10)։

— Մեր հին գրչագիրներէն ոմանք մատնանշուած յօրանջէն (hiatus) չզգուշանալով՝ շատ անգամ զանց կ'ընեն բառավերջի յ գիրը. սակայն նկատելի է որ նման բառերու յոգնակի հայցականներէն երբեք չէ՛ վերցուած այդ յն, և միշտ կը գրուի, զոր օր. զարքայս, և ո՛չ զարքաս, և այլն. ինչ որ կ'արդարացնէ ոչ միայն նման բառերու միւս հոլովներուն՝ այլ և անոնց ածանց կամ բարդ ձևերուն մէջ կիրարկուած յ ի գոյութիւնը.— ուրեմն արքայական պէտք է գրել և ոչ արքա-ական, և այլն։

5. Ինչպէս յատուկ անունները տառադարձելու՝ նոյնպէս ո՛ր և է յունարէն բառ մը նոյնութեամբ որդեգրելու ատեն՝ երկու ձայնաւորներուն միջև յ ի յաւելուածին ուշ դրած կ'երեւին մեր նախնիք. զոր օր. ἀήρ (:դ) յոյն բառը կը գրեն «այեր», և յունական αι (է) երկբարբառն ալ կը փոխեն այ ի, զոր օր. αἰθήρ=այթիռ, (այլապէս «եթեր»), որմէ են «յայթիռս (=յակճիռս) կալ» բացատրութիւնը և «յայթռեմ» բայը։ — Շա՞տ հինէն կուգայ նաև մեր «այծ» բառը, որ նոյն է յուն. αἴξ (~մկ. էծ) բառին հետ։

6. ա՛ Վերջաւորող հրամայականները՝ աղա՛, ասա՛, արա՛, խնդա՛, և այլն, չեն ընդունիր յ գիրին յաւելուածը, վասն զի բնական շեշտը կը կատարէ իր կտրուկ դերը, մինչդեռ սահմանական եզ. Գ և կատարեալ եզ. Ա. դէմքերը «այ» կը վերջաւորուին յ ի յաւելուածով, անշուշտ երկբարբառի մը համեմատաբար ծանր ընթերցումը տալու համար։

7. Յաւելուածական վերջատառ յ ի երբեմն զանցառութիւնը կը դիտուի մեր հին գրչագիրներուն մէջ, ինչպէս ըսինք վերև։ Առ այդ՝ աւելորդ չէ դիտել տալ՝ թէ Յոյներն ալ իրենց I գիրը (=Յ)՝ զոր ω և η եզ. տրական վերջաւորութեանց քով և ստորադասական եզ. Բ. և Գ. դէմքերուն համար կը գործածէին հին Արձանագրութեանց մէջ, այժմ կը փոխանակեն ὑπογεγραμένη (ենթագրեալ) ւով միայն (ῳ, ῃ), առանց որ և է ձայնական արժէք մը վերագրելու անոր։

— Ստրաբոն յոյն աշխարհագիրը (Ա. դար Ն. Ք.) կը գրէ այդ մասին. «Շատեր առանց ի գրելով տրականները՝ զանց կ'ընեն այդ սովորութիւնը, բանաւոր պատճառ մը չգտնելով անոր մէջ» (Գիրք ԺԴ. Գլ. Ա. հատուած 41)։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

8. Յ նախդիրը իբրև նախամասնիկ (préfixe) աւելցած կը տեսնենք ձայնաւորով սկսող ինչ ինչ բառերու կամ բայերու վրայ առ, զ, ց նախդիրներուն պէս. զոր օր.

եղանակ=յեղանակ. — արգոյ = յարգոյ, յարգեմ. — երկար = յերկարեմ. — անկարծ = յանկարծ. — օրէն=յօրինեմ. — արձակիմ=յարձակիմ.— (Տե՛ս Ղ. ի դասին մէջ 5, վերջէն երեք բայերը):

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ն

1. Ռնգային նայ տառ մըն է Ն գիրը, որ իբրև որոշիչ յօդ կը գործածուի հին հայերէնի մէջ, եւ ըով կը փոխանակուի ընդհանրապէս աշխարհաբարի մէջ։

2. Ն գիրը՝ գրաբարին մէջ՝ որ (=այն որ) յարաբերականին յաջորդող բայերուն եզ. կամ յոգն. Գ դէմքերուն վրայ կը դրուի, երբ «այն» յարաբերեալը լռելեայն կ'իմացուի. զոր օր. «ասէ որ ասէն». «որ գիտենն», եւայլն։ — Քերականութեամբ ծանօթ են արդէն ա ի և դ ի կիրարկումներն ալ նման պարագաներու մէջ։

3. Շրթնային-պայթուցիկներու առջև սովորաբար Ն գիրը Մ ի կը փոխուի (Տե՛ս Մ ի դասը 1)։

4. Նին յաջորդող միջակ գիրերը երբեմն իրենց լերկերուն կը փոխուին. զոր օր. բանդ=բանտ. յանգ=յանկ, եւայլն։ (Տե՛ս Գ և Դ դասերուն մէջ 2)։

6. Ինչպէս Զ դարու մեր յունաբան թարգմանիչներէն ոմանց գրչին տակ՝ նոյնպէս և յետոյ (ԺԴ դար) ունիթորեան կոչուած հայերէնին մէջ յ նախդիրի տեղ և գիրին կիրարկումը տեսանք արդէն։ (Տե՛ս Ը ի դասը 8)։

7. Ն մասնիկը (préfixe) կը տեսնենք ինչ ինչ բառերու ըսկիզբը, թերևս համազօր ըն նախամասնիկին. զոր օր.
Ն-շոյլ կամ Ն-շող=շող. Նշուլել կամ Նշողել=շողալ.
Ն-կրտիլ (ջանալ) = կրթիլ. լատ. certo, նոյն նշանակութեամբ.
Ն-պար=պարէն («համբարել» բայէն)
Ն-եցուկ = *Ն-յեցուկ («յենում» բայէն), եւայլն։

8. Կարևոր է նկատի առնել հոմանունաբար իրարու նմանող այն բառերը՝ որոնցմէ մին բառավերջի կիսավանկ ն ով մը կը տարբերի միւսէն։ Ըստ այսմ՝ ուռ և ուռն. — ուլ և ուլն. — բուռ և բուռն. — երկ և երկն. — եզ (մեկ) եւ եզն. — եղէգ (եղէրդ խոտը) և եղէգն բառերը՝ որոնք իրարմէ տարբեր հոլովում

Numérisé par CDMF (PP) 2013

և նշանակութիւն ունենալով՝ կ'ածանցուին և կը բարդուին ըստ կանոնի, ա'յսպէս. ուռամիջակ. ուռնագղորդ. — ուլենի. ուլնագելութիւն. — բռել. բռնել. — երկասէր, երկնեմ. — եզակի, եզնամոլ, այլն։ Բացառաբար «ձեռն» բառէն ունինք «ձեռական», «ձեռագործ» ձևերը. միւս կողմէ ալ՝ «գործնական» բառին մէջ անհարկի սպրդած է աւելորդ ն գիրը։

9. Ն գիրը երբեմն իբրև մակաբոյծ (parasite) մուտ գտած է փոխ առնուած օտար բառերու մէջ. զոր օր.

«անդամանդ» փխնկ. «ադամանդ»ի (յն. ἀδάμας սեռ. ἀδαμάντος)
«Անդրիանոս» » «Ադրիանոս»ի (յն. Ἀδριανός), այլն։

10. Ն գիրին Լ ի հետ նոյնացումը (assimilation) տեղի կ'ունենայ ռամկօրէնի մէջ, երբ վերջավանկի ա գիրն իյնալով՝ ն և ղ իրարու կը հանդիպին. զոր օր.

Կլանել > կլնել > կլլել. — ելանել > ելնել > ելլել. — բանալի > բանլի > բալլի. — չլնի > չլլի. — խլնիք՝ որմէ խլնոտ > խլլոտ։ Այսպէս և «թալան» բառը որ տաճկերէն է, աշխարհաբարին տուած է թալանել, թալնել և յետոյ «թալլել» բառը։ — Յոյն և լատին լեզուներու մէջ ալ կը պատահի միևնոյն երևոյթը։

11. Դասական լեզուի ինչ ինչ բառերուն ծայրը գտնուող և կիսավանկ գիրը՝ արդի հայերէնին մէջ կ'իյնայ ընդհանրապէս. զոր օր. Արեգակն, փայլակն, կայծակն, ակն, գագաթն և այլն բառերը կը գրենք՝ արեգակ, գագաթ, եւայլն. բայց ածանցման ու բարդումի ձևերը դասական կը մնան, ինչպէս կը պահանջէ լեզուին օրէնքը. ըստ այսմ կ'ըսենք արեգակնային, փայլակնաձև. կայծակնացոլ. ակնապարար. գագաթնակէտ, և այն։

Պէտք է գիտնալ որ աշխարհաբարը քիչ անգամ կը կիրարկէ իրեն յատուկ բարդումի կամ ածանցումի ձևեր մը, զոր օր. ապուչութիւն, վանքապատկան, և ուրիշ բառեր։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Շ

1. Թրակացիի Քերականութեան հայ թարգմանիչը Շ գիրը կը համեմատէ σ ի և ξ ի հետ։ Մեսրոպեան ալփաբետի ձայնական դրութեան մէջ ալ՝ «ըստ սիւղոբայիցն հելլենացւոց»՝ Շ ի դիմաց կը գտնենք ξ գիրը. համեմատէ՝ Ἀρταξέρξης=Արտաշէս յատուկ անունը։ — Պէտք է ըսել սակայն՝ թէ ձայնաբանական ներքին խնամութիւն մը չերևիր այս երկու գիրերուն համեմատութեան մէջ։

2. Շ և Ս գիրերը, առաջինը շյող (chuintant) և երկրորդը սուլող (sifflant), փոխանակուած կը գտնենք քանի մը հայերէն բառերու գրչութեան մէջ. զոր օր. աստիճան = աշտիճան. — աստուճ = աշտուճ (հաց), և այլն։

3. Շ ի և Ս ի փոխանակումը կը տեսնենք նաև հետևեալ բառերու արմատական ձևերուն մէջ. զոր օր.

շտապել = ստիպել. — շեշտ = սաստ. — շարժիլ = սարսիլ. շռինչ = սռինչ. — սարփուշ (պրսկ.) = շարփուշ, գլխոտ ծածկոյթ. — շրտնում = սարտնում. — փշուր, ամկ. փսոր. (Տե՛ս Խ դասին մէջ 3, շ ի և խ ի փոխանակումը)։

4. Եբրայեցի յատուկ անուններու ש (շին) գիրը — որ ասորական ալ է — միշտ σ ով փոխանակուած կը գտնենք Աստուածաշունչի յոյն կամ «Եօթանասնից» կոչուած թարգմանութեան մէջ, որովհետև յոյնը շ չունի. ըստ այսմ և մեր թարգմանիչները ս ով կը գրեն այդ անունները։ Իսկ ասորերէնէ եղած մեր հին թարգմանութիւններուն մէջ՝ միևնոյն անունները շ գիրով կը տեսնենք՝ իրենց տարբեր ձևերովը. օրինակներ.

Ըստ Յունականին	Ըստ Ասորականին
Սիմէոն	Շմաւոն
Սամարացի	Շամրտացի
Սիղուանոս	Շիղա (կայ նաև ի յոյնն)՝
Յեսու	Յեշու կամ Իշով
Սաւուղ	Շաւուղ
Եղիսէ	Եղիշէ կամ Եղիշա, և լն.

Numérisé par CDMF (PP) 2013

5. Շի լծորդութիւնը կամ խնամութիւնը Խի հետ (Տե՛ս Խի դասին մէջ 3։

— Շ և Ս գիրերու ձայնական տարբերութիւնը եղերական դրուագ մը ունի պատմութեան մէջ։ Դաստուրաց գիրքը (ԺԲ. 4-6) կը պատմէ՝ թէ Յեփթայէ Գաղաադացիներու գլուխն անցած՝ յաղթեց Եփրեմեաններուն։ Այս վերջինները երբ կ'ուզէին փախչիլ Յորդանանէն անցնելով՝ Գաղաադացիները պահանջեցին որ «շիպպոլէթ» եբրայական բառը արտասանեն. և որովհետև Եփրեմեանները իրենց բարբառին մէջ շի հընչիւնը չունենալով՝ չէին կրնար արտասանել զայն, «սիպպոլէթ» կ'ըսէին. ու այդ պատճառով սուրէ անցուեցան։

Եօթանասնից թարգմանութեան մէջ՝ այդ «շիպպոլէթ» (հասկ) բառին տեղ στάχυς (հասկ) բառը դրուած է. և մեր թարգմանիչներն ալ «հասկ հասկ» թարգմանած են զայն. բայց, ինչպէս կ'երևի, շի և սի որոշիչ դերը խափանուած ըլլալով յոյն թարգմանութեան շնորհիւ, բուն իրողութիւնը մերինին մէջ ալ անհասկնալի մնացած է։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ո

1. Ո ձայնաւորը կը համապատասխանէ միշտ յունական Ο օ-ին, և մեր հին քերականներն ալ կարճ կամ սուղ կը համարին զայն ըստ յունականին. իսկ ոչ ը ընդհանրապէս կը համապատասխանէ յունական երկար ω-ին, թէ՛ յատուկ և թէ հասարակ անուններու փոխագրութեան մէջ. օրինակներ.

Յատուկ Անուններ	Հասարակ Անուններ
Θεοδόσιος=Թէոդոսիոս	ὀχὸς=ոքոզ (ֆ--ջ)
Τιμόθεος=Տիմոթէոս	κολόβιον=կոզոբ (կ-ր՝ ղէ-ք մը)
Μωσῆς=Մովսէս	ἄμπωτις=ամբոյտ (փ-ը-պ-ո-ն-ի-ն)
Ἡρώδης=Հերովդէս	λεγεών=լեգէոն, և այլն։

2. Ո՞ կամ ո՞վ՝ իբրև կոչական կամ զարմացական ձայնարկութիւն՝ կը կիրարկուին բառերու առջև. իսկ ո՞ կամ ո՞վ հարցական դերանուններէն վերջինը անհոլով բառ մը կը համարուի, և ի հարկին՝ ո՞ի նման կը հոլովուի։

4. Ո դերանունը, իր արմատական պարզ ձևին մէջ, խօսքի մը սկիզբը կը գործածուի երբեմն իբրև որ դերանունը. զոր օր. «ո (=որ) արար զհրեշտակս իւր հոգիս». և այլն։

5. Ո արմատականը հայերէնի մէջ կ՚ածի որ կամ ո՞ր, ոմն, ոմ, ո՞վ ձևերով (Տե՛ս Ի-ի դասը 7)։

6. Ո-ի ներգործաբար ը-ի փոխուիլը սովորական է արդէն չուել, թուական, տուաւ, լուաց և նման բառերու տողագարձութեան մէջ։ Տաղաչափութեան մէջ ալ նոյնը պէտք է նկատի ունենալ, աղավանկը լիավանկէն զանազանելու համար։ (Համեմատէ Ը-ի դասը 12)։

7. ող մասնիկն ունեցող բայածականները երբեմն օղ (աղ) ով կը գրուին ուղղականի մէջ, բայց հոլովման ատեն ող գրչութիւնը կը նախընտրուի միշտ. ըստ այսմ կը գրուի «ծնօղ», սեռ. ծնողի, ծնողաց. «կոչօղ», ի կոչողէ, և այլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

— Յունարէնի մէջ ալ ինչ ինչ բառերու վերջավանկի ան հոլովման ատեն օի կը փոխուի. զոր օր. σώφρων (սղչէֆոն, ժոժիկալ) սեռ. σώφρονος. —δαίμων (դէ՝) սեռ. δαίμονος (դէ՝ն). φέρων (Բերոզ) սեռ. φέρονος (Բերոզէ), և այլն։

8. Ո գիրը, ինչպէս ա և ե ձայնաւորներն ալ, յաւելուածական մուտք մը կ'ընեն յունականէն փոխ առնուած ինչ ինչ բառերու մէջ, ուր որ մանաւանդ նայ տառի մը ներկայութիւնը կայ։ Հետևեալ օրինակները ցոյց կուտան այդ երևոյթը.

κλέπτω=կղոպտեմ
κλίμα=կղիմն («կլիմայ» նշանակութեամբ)
κλίνη=[ան կամ ըն] կղին.—κλίνω=[ըն]կղմնիմ, կղնիմ
κράμβη, կաղամբ.—κριθή, գարի(?)
ἔθνος (սղֆ)=հեթանոս
ἐκκλησία=եկեղեցի.—ἐρπήλη=երեւիլ (սրբ մը)
γαλεάγρα=գառագեղ (վանդակ գաղանները), և այլն։

Նկատի առ նաև սեմական «խարգօլ» բառը, ըստ մեկ՝ խաբրագուլ (գեսակ մը մարախ)։

— Լեզուաբանները ձայնաւորի յառաջագայութիւն կը կոչեն ո, ա և ե ձայնաւորներու այդ բուսումը կամ ընդմիջարկումը։

9. Ո գիրը երբեմն՝ շրթնամփոփ կամ գոց ա-ի արտաբերումով կ'երևի միավանկ բառերու մէջ մանաւանդ. զոր օր. տորմ=տարմ.—խոհ=խահ.—տող=տաղ, և այլն. (Տե՛ս Ա-ի դասը 9)։ Այս կարգէն է «ընդոծին»=«ընդաձին» բառը։ Նկատի առ նաև «գաղտուկ»-մէ. «գողտուկ», և այլն։ Ըստ այսմ կարելի է համեմատել նաև մեր «ոստան» բառը յունարէն ἄστυ (մայրաքաղաք) բառին հետ։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Զ

1. Զ գիրը մեր հին քերականներու կրկնակ կամ կրկնաւոր համարած ութ տառերէն մէկն է. — միւս կրկնակներն են. գ, լ, խ, շ, ջ, ռ և ց —։ (Համեմատէ Զի դասը 1)։

2. Զ գիրը քիչ անգամ կը փոխանակուի ջով հետևեալ բառերուն մէջ. զոր օր. «հաչել» կամ «հաջել» (վերջինը յատուկ է շուներու ձայնին). «կարկաչել» կամ «կարկաջել. «յօրանչել» կամ «յօրանջել», և այլն։ — Պէտք չէ շփոթել «շունչ» եւ և «շշունջ» բառերը ուղղագրութեան մէջ։

3. Զ գիրը՝ իբրև ժխտական կամ բացասական մասնիկ հին հայերէնի մէջ, առ հասարակ կը գործածուի 1) բայերու առջև. չգիտեմ, չկամիմ, և այլն. 2) գոյականներու առջև. չէութիւն, չժողովուրդ, եւայլն. 3) ածականներու առջև չանձնաւոր, չպիտոյ, չաւատալի = չհաւատալի, և այլն։ Նկատի առ «իք»-էն կազմուած «չիք» (չկայ) բայը, որ իբրեւ ածական ալ կը գործածուի ռամկօրէնի մէջ. նոյնպէս «չէ»ն, որ բայական նշանակութենէն զատ՝ գոյականաբար ալ կը կիրարկուի և կը հոլովուի չէ, չէք, չէից, և այլն, որուն յոգնակի ուղղականէն կազմուած է «չէքուչէք» բառը՝ որ ոչնչութիւն կը նշանակէ։

4. Բոլորգիր չ ի գլխէն ձևացած նշան մըն է «չակերտ» բառը՝ յայտնի նշանակութեամբ։

5. Արդի հայերէնի մէջ չ բացասականին քերականական կիրարկումը դեռ իր վերջնական ձևը չէ՛ ստացած. ոմանք միայն չ, երբեմն չ՛ (ապաթարցով), երբեմն ալ չի (=չը) կը գործածեն խառն ի խուռն։ Կարևոր է սակայն՝ ճշդել մանաւանդ չի ի (կամ չը ի) դերը, և յատկացնել բայերու սահմ. ներկ. եզ. Գ դէմքին, և գրել՝ «չի խօսիր», «չի գրեր», ինչպէս միավանկ բայերու բացասական ձևին մէջ՝ ընդհանուր սովորութեան համաձայն՝ կը գրենք, «չի տար, չի լար, չի գար», (և ոչ թէ՝ չտար, չգար, չլար)։ Կատարեալ, ապառնի, եւ ուրիշ ժամանակներու առջև չ ի պարզ ձևը բաւական է ինքնին. չգացի, չտեսայ, պիտի չխօսիմ, եթէ չգիտնայի. վասն զի այս ժամանակներուն

Numérisé par CDMF (PP) 2013

կամ եղանակներուն մէջ՝ շեշտ կամ պարոյկ բային վերջին մասին վրայ կը դրուի. պիտի չերթա՞յ, չգնա՞ց, եւայլն։ Պարագան կը տարբերի սակայն՝ եթէ այդ պարզ չով լիավանկ մը կ'ուզուի չինել՝ չի կամ չը գրելով Տաղաչափութեան մէջ կամ տողադարձի ատեն։

Նկատի առ հետեւեալ ծանօթութիւնը նոյն նիւթին վերաբերմամբ.

Չ, Չի կամ Չը, Չ'

Դասական հայերէնի մէջ Չ (= ոչ) բացասական մակբայը, ինչպէս գիտենք, բայերու բոլոր խոնարհման մէջ կը պահէ իր պարզ ձեւը. բայց շեշտուելու կամ հարցման ատեն, իր երկար ձեւովը կը կիրարկուի ան ընդհանրապէս. զոր օր. ո'չ գիտէք, ո՞չ տայ, եւայլն. Իսկ աշխարհաբարի մէջ կը գործածուին չ, չի կամ չը, չ' ձեւերը։

Չ մակբայի գլխաւոր ձեւափոխումը, բայի մը ոահմ. եզ. Գ դէմքին առջեւ միայն իր մասնաւոր կարեւորութիւնն ունի. ըստ այսմ կը գրենք՝ չի խօսիր կամ չը խօսիր — այս վերջինն աւելի համապատասխան է արեւմտեան հայոց սովորական արտասանութեանը —։ Այդ ի կամ ը ձայնաւորներուն գրչութիւնը անհրաժեշտ կը դառնայ՝ երբ չ մակբայը շեշտի կամ պարոյկի պէտք կ'ունենայ բաղաձայնով սկսուած բառերու առջեւ. չի' գրեր, չի՞ պատմեր, (կամ՝ չը' գրեր, չը՞ պատմեր) եւայլն։ Պատմական քերականութեամբ ալ կ'երաշխաւորուի այդ ձեւը, վասն զի «չի գրեր»ը «չէ ի գրել»ի աւելի ժողովրդականացած ձեւը կը նկատուի, ուստի և աներևոյթին (Ա. լծ.) ե գիրը անփոփոխ կը մնայ ուղղագրութեան մէջ։ Այսու ամենայնիւ Պատմական Քերականութենէ՝ այսինքն լեզուին հնագոյն ձեւերէն հանուած կանոնը չի կրնար հիմնական արժէք մը ունենալ միշտ՝ գրական տեսակէտով(*)։

Չի ի գործածութիւնը ընդհանրանալու վրայ է մեր մէջ միավանկ բայերու սահմ. ներկ. եզ. Գ դէմքի բացասական ձեւին համար. բայց ձայնաւորով սկսուած բայերու առջեւ չ' դնել (ապաթարցով)՝ անհրաժեշտ չենք նկատեր, վասն զի այդ պարագային՝ չ մակբայը չէ որ կը շեշտուի ուղղակի, այլ բային սկզբնատառ ձայնաւորին կուտայ ան իր շեշտը. ուստի կրնանք գրել չը՞ներ, չը՞սեր, փոխանակ գրելու՝ չ'ը՞ներ, չ'ը՞սեր, եւայլն։

(*) Դիտել կուտանք որ «չե'մ ի գար», «չե՞ս ի գար», «չե՞ս ի տար» եւայլն ժողովրդական խօսքի ձեւերը՝ պատմական քերականութեան համաձայն՝ աւելի հին են լեզուին մէջ, բայց անոնց տեղ «չեմ գար», «չես տար»ի գրականօրէն ընդհանրացած ձեւերը ալ պէտք չունին հինին դառնալու։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Պ

1. Պ գիրը շրթնային պայթուցիկներու կարգին մէջ (բ, փ) կը համապատասխանէ յունական π ին, ինչպէս կը տեսնուի հետեւեալ օրինակներէն.

Պետրոս = Πέτρος. Պաւղոս = Παῦλος. Պալիուն = Pallium (լտ.)

պաղատիտ = παλαθίς, սեռ. παλαθίδος

պողոտայ = πλατεῖα, դայն ճամբայ

պապ = πάππος (մեծ հայր). պար (նախամասնիկ) = περὶ (շուրջ), եւն։

2. Պ շրթնայինը՝ երբեմն կորսնցնելով իր պայթուցիկ հանգամանքը՝ հուպդումով մը կը փոխուի ւ ի կամ վ ի, ինչ ինչ բառերու մէջ, ինչպէս տեսանք Բ ի դասին մէջ 7). զոր օր.

տապալ = թաւալ. — ճապաղիլ = ծաւալիլ

ճոպան = չուան. — գրիւ = ասոր. կիրիպա.

Դաւրէժ = պրոկ. Թէպրիզ.

— Աւելորդ չենք համարիր հոս մտադիր ընել որ՝ անթրովիտոս = ἀνθρωποειδής (մարդակերպ) նշանակող բառը՝ սխալ հասկցողութեամբ՝ իբրեւ յատուկ անուն մուտ գտած է Զեռնադրութեան Մաշտոցին մէջ։

3. Յունական π (պ) գիրը, համեմատական լեզուաբանութեան շնորհիւ, հայերէն շատ հին բառերու սկիզբը հ ի փոխուած տեսանք արդէն. (Տես Հ ի դասին մէջ 9)։

Համեմատէ նաեւ ποῦς սեռ. ποδὸς, ոտն, հետք. πεζῇ = հետի, եւայլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ջ

1. Ջ գիրը միջակն է չի և ճի, հայերէն լեզուի յատուկ երկեակ գրախումբերուն մէջ, ինչպէս Զ գիրն ալ միջակն է ցի և ծի։

2. Բոլոր միջակները՝ որոնք ընդհանրապէս նայ տառերու կը հանդիպին՝ կրնան երբեմն փոխանակուիլ իրենց լերկերուն, և քիչ անգամ ալ՝ իրենց թաւերուն հետ. (Տե՛ս Չի դասը 2, և Գի և Դի դասերը 2)։

3. Մեր հին քերականները կամ քերթողները Ջ գիրը կրկնակ կը համարին, այսինքն երկու բաղաձայններէ ձևացած, իբրև ճճ կամ ճչ, և այլն. (Տե՛ս միւս կրկնակները Չի դասին մէջ 1)։

4. Ջ գիրով փոխանակուած կը տեսնենք՝ Կիլիկեան բարբառի մէջ՝ հին գաղիերէնի ch հնչիւնը, որ թերևս պարզ շի ձայնով չէր արտաբերուեր ժամանակին. օրինակներ.

Ջաբրուն կամ Ջբրուն=Chaperon (գլխարկ, գդակ)

Ջամբռ=Chambre (սենեակ, դիւան)

Ջամբռլայն=Chambellan (սենեկապան)

Ջալունջ՝ Ջալնջել=Challonge (բողոք), Challonger (բողոքել).

Ջաստել=Chastier (պատժել)=ֆր. Châtier։

5. Իրանական լեզուէն փոխ առնուած բառերու մէջ ج եւ چ գիրերը մերթ ջով եւ մերթ ճով կը փոխանակուին, ինչպէս տեսանք արդէն Ճի դասին մէջ 3 և 4։

6. Քանի մը յունարէն բառերու ος կամ ας վերջաւորութիւնը անսովոր սղումով մը մեր ջին վերածուած կը թուին հայերէն հին բառերու մէջ, նայ տառէն ետքը.

ὅλος=ողջ (ամբողջ). — ὄνειρος=անուրջ (երազ)

στεῖρος=ստերջ (ամուլ). — πέρας=վերջ, և այլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ռ

1. Ռ գիրը կրկնաւորն է Բ ի — ինչպէս Ղ ը Լ ի և Վ ը Ի ի — նայելով մանաւանդ իրենց երկաթագիր ձևերուն։

2. «ռն» վերջաւորող բառերու ռ գիրը ր ի կը փոխուի, երբ հոլովման ատեն իրարմէ հեռանան. զոր օր.

դուռն, դրան, դրունք, դրանց,
լեառն, լերին, լերինք, լերանց, և այլն։

Շատ բառերու մէջ ալ սակայն՝ այդ փոփոխութիւնը տեղի չունենար. զոր օր. նուռն, նռան. — խուռն, խռան, ի խռան. — բուռն, բռան, ի բռին. — սառն, սառին. — գառն, գառին, և այլն։ Հմմտ. «յառնեմ» բայի փոփոխումները, և «այր» բառին ձևերը՝ անկանոն հոլովման մէջ։

3. Ռ սկզբնատառով հայերէն բառերը առ հասարակ փոխառիկ կամ օտար կը համարուին. զոր օր.

ռահ	պրսկ.	ռահ (ճամբայ)
ռոճիկ	»	ռուզէ (օրական թոշակ)
ռամ կամ ռամիկ	»	ռամ (երամ, ժողովուրդ)
ռոչն կամ ռոչնութիւն	»	ռուշէն (լուսաւոր, պայծառ)
ռազմ	»	ռէզմ (ճակատ կռուի) — հմմտ.
ռետին	յն.	ῥητίνη լտ. resina [«պատերազմ» բառը.
ռնգունք	»	ῥύγχος (ցուկ)
ռակա	»	ῥακά (յիմար, պարապ մարդ) արամերէն լեզուէ [փոխ առնուած. — հմմտ. «երիւայ» բառը։

4. Կան ուրիշ փոխառիկ բառեր ալ՝ որոնք նեցուկ կամ յառաջադիր (prosthétique) ա ի մը յաւելումով հայացած են և կը պահեն ռ ի ձայնը. զոր օր.

առասան պրսկ. ռէսէն (=երասան)
առատ » ռաս։ (Տե՛ս Ե ի դասին մէջ 7)։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

5. Նմանաձայն բառերերու արմատին մէջ սուտ գտնելով երբեմն ո գիրը՝ կը բազմապատկէ անոնց հնչիւնին աստիճանը. զոր օր.

մնչել=մոնչել. — չնչել=չոնչել
հնչել=հոնչել. — բաչիւն=բառաչիւն
գոչ=գոռոչ. — չաչել=չառաչել
հաչել=հառաչել. — կանչ=կառանչ, և այլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ս

1. Ս գիրը սուլող (sifflant) տառ մըն է համեմատութեամբ Շ ի որ շչող (chuintant) է իր հնչիւնովը. ասոնք երբեմն կը փոխանակուին իրարու հետ (Տե՛ս Շ ի դասը 2)։

2. Ս տառը իբրեւ յաւելուածական գիր (թերևս իբրեւ զ) կը տեսնուի հին հայերէն քանի մը բառերու սկիզբը, եւ ռամկօրէնի մէջ կը կորսուի սովորաբար։ (Հմմտ. Զ ի դասը 5)։

սթափիլ=թափիլ սկեսուր=կեսուր
սքողել=քողել սկահ=կահ
ս-տածել=տածել ստաչխ=տաչխ (ն. ստաչէ, գմոռոխ հիւ-ղ)
սփռել=փռել սփոփել=փոփոգել (հոյն նշ.)։

Նկատի առ «սպաս» բառը՝ որուն առջեւի ս գիրը իյնալով և վերջինը ֆ ի փոխուելով՝ ձեւացած է «պահ» բառը. համեմատէ «սպասել» կամ «պահ ունել» բայերուն մերձաւոր նշանակութիւնը։

3. Ս տառը, լեզուաբանական համեմատութեամբ, յունական χ ին կը համապատասխանէ հայերէն ինչ ինչ բառերու մէջ։ Այդ երևոյթին շնորհիւ հնդեւրոպական լեզուներու մէջ երկու խումբեր կը զանազանուին. ոմանք Centum (հ-ր է-ր) եւ ոմանք Satem (հ-ր է-ր) կոչումներով։ Հայերէնը Satem լեզուներու կարգէն կը նկատուի՝ բաղդատմամբ յունարէնին. օրինակներ.

սարդ=κέδρος (եղէն կամ սրդի ծառը)
սիւն=κίων
սին=κένος (պարապ)
տասն=δέκα
ստանամ=κτάομαι
վաթսուն=ἑξήκοντα
յիսուն=πεντήκοντα, եւայլն։

— Centum (կարդա՛ Kentum) և Satem լեզուներու շերտաւորման մասին կը կազմէ նաև՝ գ ի ձով և χ ի ձով փոխանակումը մեր լեզուին մէջ. (Տե՛ս Ծ ի և Ձ ի դասերուն մէջ 7 և 4)։

4. Ս ի քերականական պաշտօնը յուցական ածականներու հետ կամ տեղ, և իրեւ յոգնակիի նշան գործածումը f և φ

Numérisé par CDMF (PP) 2013

գիրերուն նման, ծանօթ են արդէն։ Աշխարհաբարի մէջ ալ յայտնի է իր դերը՝ միւս դ և ճ (=ը) դիմորոշ յօդերուն պէս։

5. Հայերէն քանի մը բառերու մէջ՝ որոնք իրանական ծագում ունին՝ ձայնաբանօրէն «խտ» և «ստ» կը փոխանակուին իրարու հետ, հաւանաբար գաւառական տարբեր արտասանութեան հետևանքով. զոր օր.

բախտ=բաստ. — տախտակ=տաստակ
տապախտ=տապաստ (անկանիլ)
դրախտ=դարաստ[ան]=ծառաստան

Ըստ այսմ և «դուստր» բառը՝ իգական յատուկ անուններու ծայրը կը տեսնենք «դուխտ» ձևով. Խոսրովիդուխտ. Շահանդուխտ, և այլն։ Համեմատէ նաև պրսկ. տիւխթէր = դուստր. ախթէր=աստղ, որմէ է և «վատախտարակ» բառը։

6. Ցունարէն քանի մը բառեր սկզբնատառ σի յաջորդող π, κ, τ գիրերնին կորսնցուցած են իրենց հայացած ձևերուն մէջ, ինչպէս կ'երևի.

սերմն=σπέρμα (նոյն նշ.)
սեպուհ=σκηπτοῦχος (Պարսից արքունիքին մէջ սենեկապետ)
սատեր=στατήρ, (ոսկի դրամ մը), և այլն։

Նկատի առ նաև «սպունգ» և «սունկ» բառերը։

7. Հայերէն կրկնաւոր բառերէն մէկքանիներուն մէջ առաջին արմատին ծ գիրը սի կը փոխուի. զոր օր.

կաս+կած=կած+կած, որմէ ինկած է ր գիրը«կարծ-իք»
կս+կիծ=կիծ+կիծ
կս+կուծ=կուծ+կուծ — Ինքեւս նոյն է «կիծ» արմատին հետ, որ կը նշանակէ՝ «այրել».

8. Բայերու ապառնիին մէջ երբ երկու ց եր իրարու մօտ գան, առաջինը սի կը փոխուի, եթէ բայարմատին բնական գիրը չէ ան. ըստ այսմ, սիրեցից, սիրեսցես, սիրեսցէ, սիրեսցուք, և այլն։—Իսկ հակառակ պարագային՝ անփոփոխ կը մնայ ց գիրը, զոր օր. բացից, բացցես, բացցէ. անցից, անցցես, անցցէ, և այլն. վասն զի «բաց» և «անց» բայարմատներուն բնական է ց գիրը։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Վ

1. Վը՝ որ կրկնակն է ւի՝ չունի յունական ալփաբետին մէջ իրեն ուղղակի համապատասխանող գիր մը, ուստի և յոյնք օտար անուններու սկզբնատառ Վը կը տառադարձեն Ου ով կամ երբեմն Β (վիթա) ով. զոր օր.

Վողոգէս (=Վաղարշ) Οὐολόγεσος=Βολόγεσος

Վաղարշապատ=Οὐαλαρσαπάτ

Վրթանէս=Οὐρθάνης, Եայլն:

2. Վը՝ բառամէջին՝ ւի կը փոխարկուի երբեմն երկու ձայնաւորներու միջև. զոր օր.

օթեվան=օթեւան

իջեվան=իջեւան

երիվար=երիւար, Եայլն:

3. Վը բ, պ, փ բաղաձայններուն հետ ալ կը փոխանակուի երբեմն՝ բառերուն սկիզբը.

օրինակներ.

վանդ(ակ)=բանդ կամ բանտ.—վարք=բարք.

վանդել=էբր՝ բանդել=պնդել. (հմմտ. «աւանդ» բառը):

վարաւանդ=պարաւանդ[ել], էբր՝ պարապնդել.

վառ=փառ-ք

վարատել=փարատել

(Համեմատէ Բի դասը 6):

4. Պարսկերէնէ թերևս և պահլաւերէնէ փոխ առնուած ինչ ինչ բառերու սկիզբը գտնուող (կիւ) ձայնը հայերէնի մէջ վով փոխանակուած կը տեսնենք. օրինակներ.

կէ-գիտ=վճիտ կէ-սթախ=վստահ

կէ-տաղ=վարազ կէ-գար=վճար

կէ-տզ=վարզ (լախտ) կէ-նահ=վնաս (յանցանք), Եայլն:

5. Վը իբրև նախամասնիկ կը գտնենք նաև հայերէն մէկ քանի բառերու առջև, որոնք կրնան օտար ծագումով ալ մեկնուիլ. զոր օր.

վզեան=զեան=վզենակ, որմէ՝ վզենկիլ (զեան կրել)

Numérisé par CDMF (PP) 2013

վտար=տար=աւտար, վտարանդի պրսկ. պէ-տար?
վկանդել=քանդել?
վկայ(մօտ կեցող) պհլ. վիկաս?։

6. Հայերէն ինչ ինչ բառերու սկզբնատառ վը կը համապատասխանէ յունարէն բառի մը սկիզբէն ինկած տիղամմային (F) կամ σի, որոնց տեղ կը դրուի երբեմն բաւ շունչի նշանը (՝). զոր օր.

վէպ յն. ἔπος=*Fεπος
վեց » ἕξ=*(Fεξ), եւայլն։ (Հմմտ. Գ ի դասը 5)։

7. Պարսկերէնէ փոխ առնուած քանի մը բառերու մէջ աւի տեղ ովի կը հանդիպինք. օրինակներ.

Խոսրով = ղենդ. husravah, բարեհամբաւ
դսրով=(վատահամբաւութիւն)=իբրեւ *դժ-ռավահ
հրովարտակ պհլ. ֆրավարտակ, եւայլն։

Հմմտ. յովանակ=յաւանակ. բաւանդակ=բովանդակ. ծովալիլ=ծաւալիլ բառերը։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Տ

1. Տը ատամնային պայթուցիկ մըն է, և կը համապատասխանէ եւրոպական T ին, և լերկն է դ, թ ի։

2. Տը երբեմն կը փոխանակուի դ ի հետ, ինչպէս. ընտել=ընդել. ընտերք=ընդերք։ (Տե՛ս Դ ի դասը 2)։

3. Տը ինչ ինչ բառերու արմատին կամ բայական լծորդութեան մէջ մտնելով՝ կարծուած է թէ սաստկացուցիչ հանգամանք մը կուտայ, բայց ճիշդ չէ Բառարաններու այդ ցուցումը. — աւելի հաւանական է որ ուս կամ ոտ մասնիկի մը յաւելումով մուտ գտած ըլլայ այդ տը. զոր օր.

ձգել=ձգտել, «ձգուտ»էն
բեկանել=բեկտել, «բեկոտ»էն
քակել= քակտել, «քակուտ»էն
մաշել=մաշտել, «մաշոտ»էն
պատառոտել=պատռել(*)
խոցոտել=խոցտել (–մկ. խոսցալ)

Այսպէս պէտք է մեկնել նաև խաղտեմ, նողկտամ, ործկտամ, բայերուն մէջ աւելցուած տը։

4. Ինչ ինչ արմատ բառերու ծայրը ան՝ուն մը աւելցուած կը տեսնենք տ գիրը, առանց նշանակութեան վրայ փոփոխութիւն մը բերելու. օրինակներ.

պարար[ակ]=պարարտ. ոլոր=ոլորտ. փոր = պորտ, և՝ն։

Նկատի առ «ըմփորտել» (–ՈՒՆԼ, –ՈՒՂԼ) բայը, եւ «նափորտ» (ՆԱ–ՐՓՈՐ–) բառը՝ եթէ լտ. maforte=mavorte (ԽԱՐՊ ՎԵՐԱՐԿՈ–) բառին հայացած ձևը չէ ան։

Տը իբրև մակաբոյծ կը գործածէ ռամիկը մանր և ծանր բառերուն մէջ, մանտր (= մանտրտիկ) և ծանտր աղաւաղ ձևերով. բայց հիներուն «գրամարտիկոսը, որ γραμματικός (գրական) յոյն բառն է, կամայական փոփո-

(*) Յովհան Երզնկացի (ԺԴ. դար) իր Քերականութեան մէջ՝ ոտ մասնիկով ձեւացած բայերը մեր հին Կորնայ գաւառաբարբառին յատուկ կը համարի։ «... պատառոտեմ, բեկոտեմ... որով վարին Կորնայիդ միայն»։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

խութեամբ մը կիրարկուած կ'երևի, գրով կռուողի նշանակութիւնը տալով անոր։

5. Տ գիրը իբրև բացասական մասնիկ կը գործածուի ծանօթ բառերու կազմին մէջ. օրինակներ.

գէտ (գիտուն) = տգէտ. — գեղ (գեղեցկութիւն) = տգեղ. — մոյն (բնական գոյն դեմքի) = տմոյն. — քուն = տքուն, տքնութիւն, ևլն։

6. Տառադարձութեան մէջ Տը կը համապատասխանէ միշտ Τ τ ի, ինչպէս կ'երևի հետևեալ օրինակներէն.

Յատուկ Անուններ	Հասարակ Անուններ
Tartaros=Տարտարոս	τελετή = տելետի (կրօնական խորհրդաքիտութիւն)
Tantalos=Տանտաղոս	τόμος=տոմս, ևլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Բ

1. Նայ տառերու կարգէն է Բ գիրը, որուն կրկնակն է Ի. օրինակներ.

տաբբ=տաբ-
եբբ (կը նշանակէ «բբ»), որմէ ե-[ալ]=գե-ալ
եբբակի, «երիր» բառէն=ե-ակի, եայլն։

2. Բ գիրը երբեմն կը փոխանակուի Լ ով. օր. Բելիար = Բելիալ, յն. Βελιάλ։ Նոյնը կը տեսնենք աշխարհաբարի յարակատար եայլն ժամանակներուն մէջ, զոր օր. բերել եմ=բերեր եմ. — խօսել էի=խօսեր էի, եայլն, արևելեան և արևմտեան բարբառներու տարբերութեամբ։

3. Ինչ ինչ բառերու մէջ ուր Բ գիրը շչողի մը (չ, ժ) կը հանդիպի՝ կ'ելլնայ ընդհանրապէս. նոյն երևոյթը կը գիտուի նաև հագագայնի ի առջևէն եկող ոչ ին համար։

բաժանեմ=բարժանեմ	խորհ=խոհ
տաժանիմ=տարժանիմ	պարհ[ել]=պահ[ել]
բարչ=բաշ	*մարհ=մահ
խարշել=խաշել	քարշել=քաշել, եայլն։

Քանի մը ոմկ. բառերու մէջ ալ կը տեսնենք չի անկուսմը. զոր օր. չարժ=ժաժ.—աշժան=աժան. դրգալ=դգալ, եւն։

4. Բ գիրը ռամկօրէն բառերու մէջ աւելի հակամէտ է իյնալու. զոր օր. ջրաղացք=ջաղացք. ջրորդան=ջորդան։ Նկատի առ «հրամայեա» բայն «հաամեա» ձեւը ռամկօրէնի մէջ։

5. Բ գիրը իբրև նայ տառ (ինչպէս երբեմն ալ ղ ը) իր նախորդ բաղաձայնէն առաջ կ'անցնի տեղափոխումով (métathèse) կամ շրջումով (interversion), ժողովրդային լեզուին մէջ. օրինակներ.

մախր=մարխ
ծրդիլ=ծթիլ
մճիր=մրճոտ, փխնկ. «մճրոտ»ի
հաղբ=ադբ. «հաալ» (ադբ, ադբայն)
Հմմտ. նաև «սարդ»ը յն. κέδρος ի հետ. (Տե՛ս Ս ի դասը 3)։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

6. Ր գիրը՝ իբրև թարմատար կամ մակաբոյծ գիր՝ երբեմն կ'աւելնայ փոխ առնուած օտար բառերու ծայրը. զոր օր.

աւշինգ-ը = ἀψίνθιον (absinthe)
կղմինտ-ը = κεράμις, սեռ. κεραμῖδος
բալիստ-ը = լտ. balista (Ֆր. baliste բ-ք-ն)
պղակունտ-ը = յն. πλακοῦς սեռ. πλακοῦντος (կարկանդակ)
մեղ-ը = μέλι, եայլն։

7. Քանի մը ածական բառերու ծայրը կը տեսնենք կիսաձանկ կապմող ր գիրը, որ չի թուիր արմատական ըլլալ, վասն զի հոլովման ատեն կը կորսուի ընդհանրապէս։ Ասոնք են՝ փոքր, քու. կարճ-ր, ծու. թանձ-ր, ձու. բարձ-ր, ձու. ծան-ր, նու. ման-ր, նու. ածականները, և ասր, ասու. մեղր, մեղու, գոյականները։

8. Յոյն և իրանական լեզուի ատամնային ծ տառը՝ երբեմն մեր հին բառերուն մէջ ր ի փոխուած կը տեսնենք. օրինակներ.

յոյն. λαμπάς սեռ. λαμπάδος = ղամբար
» καλοπόδιον = կաղապար, որմէ և «գաղափար» բառը.
պրսկ. Մաղա = Մարք (Մեդացիք = Mèdes նոր պատապարբ-
» ապաղանա = ապարանք յունիամբ)
» մաղախա = մարախ, եայլն։

— Պլատոն, իր Cratyle (Կրատիլոս) անուն Տրամախօսութեան մէջ, փոխգերէն և ո՛չ թէ բնիկ յունարէն համարելով πῦρ = հուր, ὕδωρ = ջուր եայլն բառերը, գիտել կուտայ որ՝ ρ գիրն ընդհանրապէս ճարտուի և սասկութեան գործիք մըն է բառերու մէջ։ Եթէ հիշէ ըլլար յոյն իմաստասէրին լեզուաբանական այդ կարծիքը, հոս յիշուած մեր հուր և ջուր բառերուն համար ալ, որոնք փոխգական ծագում ունին հաւանաբար, միևնոյն մեկնութիւնը պիտի կրնար բան մը արժել...։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ց

1. Ց գիրը թաւ է ծ, ձ, ց գրախումբին մէջ, եւ կրկնակ գիրի մը արժէքովը կ'երևի կրsսեր = «կրցեր» բառի գրչութեան մէջ, եթէ վրիպակ մը չէ այս վերջինը։

2. Ց գիրը յոգնականացուցիչ նշան մըն է, (ինչպէս են f և u) սեռ. տրա. եւ բացառ. հոլովներու մէջ։ Բայերու ապառնի ժամանակն ալ կը կազմուի անով, կաsարեալ եզ. Ա. դէմքին վրայ գրուելով։

3. Ց գիրը ապառնիի խոնարհումներուն մէջ u ի կը փոխուի, երբ բայարմատին բնական չէ ց գիրը (Տե՛ս Ս ի դասը 8)։ Բացառութիւններ ալ կան սակայն, ինչպէս են՝ կեցից, կեցցես, կեցցէ. զգեցայց, զգեցցիս, զգեցցի, եւայլն բառերու ապառնիները։

4. Ց գիրը իբրեւ նախդիր կը գործածուի մասնաւոր պարագաներու մէջ, ինչպէս կը սորվեցնէ Քերականութիւնը. բայց իբրեւ նախամասնիկ (préfixe) ալ կը տեսնուի քանի մը բառերու առջեւ՝ որոնք ժամանակի տեւողութիւն կը ցուցնեն. զոր օր. այգ, ցայգ (մինչեւ առաւօտ, այսինքն՝ գիշեր). — երեկ, ցերեկ (մինչեւ իրիկուն, այսինքն՝ ցորեկ). — (յ)անդ, ցանդ (միշտ, մինչեւ վերջը)։

— Այս երևոյթէն խաբուելով է անշուշտ որ Վանական Վարդապետ (ԺԳ. դար) հին հայ քերականներու միամիտ ու կամայական ստուգաբանութեան մէկ զուարճալի նմոյշը կ'աւանդէ մեզի՝ ըսելով. «Զի [ի] քերական արուեստն՝ մին գիրն զուլն ցուլ առնէ և զցուլն ուլ»։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ի

1. Ի գիրը շրթնային կէս բաղաձայն մը ըլլալով հանդերձ՝ ձայնաւոր մըն է, ու կը համապատասխանէ յունական υ ին։

2. Տառադարձութեան մէջ՝ երկու բաղաձայններու միջև գտնուող յոյն υը փոխանակ պարզ ւի՝ իւ երկբարբառով փոխադրած են ընդհանրապէս մեր նախնիք։ Նոյնը՝ եւրոպական տառադարձութեան մէջ՝ կը փոխանակուի y (i grec) ով, եւ կը կարդացուի ի ձայնով միայն. օրինակներ.

Φρυγία=Փռիւգիա = Phrygie

Αἴγυπτος=Եգիւպտոս=Egypte, եւայլն։

Այս կարգէն է յն. κυριακή=կիւրակէ բառը։ Հետաքրքրական է ասոր շուրջ Խոսրով Անձևացեաց եպիսկոպոսի (ժ. դար) յարուցած վէճը։ Կասկած չկայ սակայն՝ որ Կիրակոս Պատմիչ (էջ 48 տպ. Վենետ.) հաւատարմութեամբ չէ աւանդած զայն մեզի, ըստ որում Խոսրովու կը վերագրուի ըսած ըլլալ. «Զէ պարտ կիւրակէ ասել զօրն տէրունի, այլ կիւռակէ, զի հոռմերէն է»։ Պատմիչին սխալն ինքնին կ'երևի՝ անով որ հոռոմը ռ չունի։ Շատ հաւանական է որ պահանջուածը բառին «կիւրիակէ» ձևն էր ըստ յոյնին, որ չփոթ ընթերցման շնորհիւ ԿԻՒՌԱԿԷ ի փոխուած պիտի ըլլայ։

3. Յոյն υը մեզի համար ւ է միշտ, բայց եւրոպական տառադարձութեան մէջ v գիրով կը փոխանակուի, եթէ երկու ձայնաւորներու միջև գտնուի ան, իսկ u ով կը փոխանակուի, եթէ իրմով կազմուած երկբարբառին ետևէն բաղաձայն գիր մը գայ. օրինակներ.

Εὔανδρος=Եւանդրոս=Evandre

εὐαγγέλιον=(աւետարան)=évangile

ναύαρχος=Նաւապետ=navarque

Παῦλος=Պաւղոս=Paulus

Ταῦρος=Տաւրոս=Taurus, եւայլն։

Ինչպէս կը տեսնուի, v և u գիրերը՝ որոնց ձևն է որ կը փոխուի և ո՛չ թէ ձայնական արժէքը, միշտ ւ ով կը փոխանակենք տառադարձութեան մէջ. ըստ այսմ՝

Titus Livius = Տիտոս Լիւիոս, և ո՛չ թէ Լիվիոս

Lavinia =Լաւինիա, և ո՛չ թէ Լավինիա, եւայլն։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Միայն ov ը բնականաբար կը գրենք «ով». զոր օր՝ Ovidius = Ովիդիոս, և ո՛չ թէ Ուիդիոս՝ որ արդէն չի համապատասխաներ այդ անուան ուղիղ ընթերցումին։

Համեմատէ նաև լտ. avis և avus բառերը, մեր «հաւ» (Ընդ-ունն), և «հաւ» (Մեծ հայր կամ նախնիք) բառերուն հետ։

4. Ի գիրը՝ թէև հնագրական ձևով նման է Ի ի, բայց քիչ անգամ առանձին գործածուած է մեր հին գրչութեան մէջ։ Ընդ-հանրապէս կը կիրարկուի երկբարբառներու կազմութեան մէջ (աւ, եւ, իւ՝ կամ իւ, ու, եայլն)։

5. Ի գիրը մեզմ կամ նուազ վի մը արժէքն ունի մեր այբուբէնքի ձայնական գրութեան մէջ, եւ սովորաբար երկու ձայնաւորներու միջև գտնուող վին տեղ կ՛անցնի. (Տե՛ս Վի դասը 2)։

6. Ի ով ո՛ր և է բառ չսկզբնաւորուիր հայերէնի մէջ (ինչ-պէս նոյնը պէտք է ըսել ր ի համար ալ(*)). բայց ամբողջ այբ-ուբէնքի վրայ յօրինուած ծայրաստիւք (acrostiche) տաղերու մէջ Ի ով կը փոխագրուին հետևեալ բառերու սկզբնատառ հ երբ. Իւծիլ=հիւծիլ. Իւսել=հիւսել։

7. Ի ը կը կորսուի ինչ ինչ բառերու մէջէն՝ միևնոյն արմատին փոփոխ մէկ ձևը ներկայացնելով. զոր օր. *կաւչի, որմէ «կաւչիկ» (կօշիկ) նաև «կաչի». — *արաւծել՝ «արաւտ» (արօտ) բառէն, որմէ և «արածել». — «աճառ», որուն հին ձևն է «աւճառ» (օճառ), որմէ և «աւծանել» բայը. — *յաւտանել՝ որմէ «յաւտոց» (յօտոց), եւ «յատանել», նոյն նշանակութեամբ։

Հմմտ. «ծանաւթ», «աղաւթ», «ամաւթ» բառերէն կազմուած «ճանաչել», «աղաչել», «ամաչել» բայերը. իսկ տ ի փոխանակութիւնը ծ ի հետ (Տե՛ս Ծ ի դասը 4)։

7. Ի ը բ և պ գիրերուն տեղ կ՛անցնի ինչ ինչ բառերու մէջ (Տես Բ ի և Պ ի դասերը). երբեմն նոյն իսկ թաւ փը ւ ի կը փոխուի կրկնաւոր բառերու կազմութեան մէջ. զոր օր. *թափ-

(*) Շնորհալին կը գրէ. «Թէն տառ չէ բանի սկսուած, այլ ակամայ բռնագրօսած»։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

+թափել = թաւթափել. *չափ+չափել = չաւչափել. թլփատ = թլուատ?, և այլն։—Նկատի առ «աւոր» մասնիկն ալ՝ որ լեզուաբաններու կարծիքով յն. φόρο-ς ին կը համապատասխանէ. զոր օր. φωσφόρος=լուսաւոր=Լուսաբեր(=Արուսեակ), և այլն։

8. Շատ հինէն հայացած բառերու մէջ ալ՝ Իը յունական β (բ), π (պ) և φ (փ) տառերը կը փոխադրէ. նոյնը իրանականէն հայացուած բառերու մէջ ալ կը տեսնենք. օրինակներ.

յոյն. σιβύνη=սուին.—κακκάβη=կաքաւ (Ռաշուն).

» ἑπτά=եւթն.— ἄρξιφος = արծիւ, և այլն։

պրսկ. ափէրիյն=աւրհն(ել). թափթ[էն] (տափնալ)=տաւթ (տօթ).

» հիփթ = հիւթ. նէփթ = նաւ̂թ (յն. ἄσφαλτος).

— Սոյն «նաւ̂թ»ը պէտք չէ շփոթել միւս «նաւթ» = նօթ բառին հետ, որ կարմիր ներկ մըն է, յն. μίλτος. (Երեմ. ԻԲ. 14)։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Փ

1. Փ գիրը թաւն է՝ բ, պ, փ գրախումբին մէջ. համազօր ըլլալով յունական φ ին, չունի սակայն այս վերջինին յայտնի արտաբերումը իբրև ֆ։

2. Երբեմն փը կը փոխանակուի իր պ լերկովը կամ միջակովը. զոր օր. փոր (Բուշուն) = պոր. — փաղառութիւն (Վանկ) = բաղառութիւն, և այլն։

3. Փը՝ Տառագարձութեան ու փոխառիկ բառերու մէջ՝ կը համապատասխանէ φ=ph=ֆ հնչիւններուն. օրինակներ.

Յատուկ Անուններ

Φαραών (=Pharaon)=Փարաւոն
Ὀρφεύς=Orphée=Որփէոս
Φαρνάκης=Pharnace=Փառնակ[էս], և այլն։

Հասարակ Անուններ

ἐφοὺδ=եփուդ (Վակաս).—ζέφυρος=զեփիւռ
φάλαγξ=փաղանգ.—φυλακή=փիւղակէ (Բանտ) և լն։,

4. Իրանական լեզուէ աւելի ուշ ժամանակ փոխ առնուած բառերու մէջ մեր փը կը համապատասխանէ ف ին. զոր օր. էֆսուս = ափսոս. — ֆէրսախ = փարսախ. — ֆէտամ = փադամ կամ փանդամ (Բէրնի լաֆ), և այլն։ (Հմմտ, Հի դասը 6)։

Numérisé par CDMF (PP) 2013

Ք

1. Ք գիրը թաւն է՝ իբրև երրորդը գ, կ գրախումբին մէջ. կը համապատասխանէ Χ χ ին, առանց սակայն ունենալու անոր մերթ հագագային և մերթ քմական հնչիւնները։ — Վերջին արտաբերումին մերձաւորապէս համազօր կը հանդիսանայ մեր Խ գիրը։

2. Մեր Ք գիրը իր հնագրական ձևին մէջ աւելի մօտ է յունական ք (χρ=Քր) մենագիրին (monogramme), քան թէ խաչաձև Χ ին, որ բո՛ւն ձևն է գիրին։

3. Ք ի դերը՝ իբրև յոգնականացուցիչ գիր ուղղական բառերու վրայ՝ ծանօթ է արդէն։

4. Իբրև վերջինը մեր այբուբէնքին՝ Ք գիրը կը համեմատուի երբեմն յունական ալփաբետի վերջին ω գիրին հետ։

—Յովհաննու Յայտնութեան մէջ (Ա. 8), բնագրին ἐγώ εἰμι τὸ Ἄλφα καὶ τὸ Ὦμεγα խօսքը թարգմանուած է «Ես եմ Այբ և ես եմ Քէ»։ Նոյն խօսքը թարգմանուած է նաև, «Ես եմ Ալփա և Ով» (Ա 10, ԻԱ 6, ԻԲ 13)։

5. Թէ՛ Տառադարձութեան և թէ՛ փոխառիկ բառերու մէջ յունական χ գիրը ƒ ով կը փոխանակուի միշտ. զոր օր.

Χριστὸς (=Christ)=Քրիստոս. Χάρυβδις (=Charybde) = Քարիբդիս.—χλαμύς, ύδος (=chlamyde) = քղամիդ. — ἀρχιδιάκων = արքիդիակոն (ատագ սարկաւագ). — χάρτης=քարտէս (Ռուղի). — χαρτουλάριος (=Ֆր. cartulaire)=քարտուղար, Եայլն։

—Բացառութիւն է, ինչպէս Χαλδαῖοι = «Խաղտիք»ը՝ զոր պէտք չէ չփոթել «Քաղդէացիք»ին հետ, որմէ ունինք «քաղդեայ» կամ «քաւդեայ» բառը. Նոյնպէս բացառութիւն մըն է χαλκίον=«խալկին»ը իբրև նոր բառ։ (Տե՛ս Խ ի դասը 3, 4)։

6. Յոգնականացուցիչ ƒ ի հետ աղերս մը չունին՝ կնիƒ

Numérisé par CDMF (PP) 2013

կամ կնուք (ասուրերէն kunukku*), կոնք(*) (յն. κόγχη), սիւք կամ սիք (ψυχή), և պասուք (ձաքաւ) բառերը՝ որոնց ք վերջատառը արմատական է։*

(*) Եկեղեցական «Կոնքեռ» բառը՝ որ հայրապետական զգեստի մասն է՝ կազմուած է յունարէն *γόνη (ձունկ) և χεῖρ (ձեռք)* բառերէն. Յոյնք *ἐπιγονάτιον* կամ *ὑπογονάτιον* կը կոչեն զայն, **ծունկին վերեւ** կամ **ծունկին ներքեւ** նրանակութեամբ։

Numérisé par CDMF (PP) 2013